БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 7 ЧЕТВЕРГ № 56 (5460).

Өртээ 2 көп.

ГАНАНЫҢ ЧОНУНГА БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев олар Гана Республиканың президентизи доктор Квама Нкрумага телеграмма чоруткаш, национал байырлал — хамаарышпас чоруктуң хүнү-биле холбаштыр найыралдыг Гананың чонунга байыр чедиргеннер.

Ийи чурттарның улустарының бот-боттарының эрге-ажыктарынга, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар ёзулуг найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразында тургустунганын болгаш чедиишкинниг хөгжүп турарын совет кижилер таарзынышкын-биле демдеглеп турар деп телеграммада чугаалап турар.

(СЭТА).

Академиянын сессиязы

МОСКВА. (СЭТА). Көдээ ажы-агый эртемиериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының сессиязы Москвада ажыттынган. Сессияның хүн чурумунда чаңгыс айтырыг: «Биология эртемин улам ыңай хөгжүдер болгаш практика-биле ооң харылзаазын быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле академияның сорулгалары.

Илеткелчи — ВАСХНИЛ-диң президентизи М. А. Ольшанский. СЭКП ТК-ның Президиум хежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Д. С. Полянский, СЭКП ТК-ның секретары. СЭКП ТК-ның көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бюрозунуң даргазы В. И. Поляков, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи И. С. Панькин олар сессияның ажылында киржип турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соңгулданың түннелдериниң дугайында

Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединге соңгулда талазы-биле хоорайның соңгулда комиссиязының дыңнадыы

1963 чылдың март 3-те, воскресеньеде, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соңгулда болуп эрткен.

Кызыл хоорайның соңгулда комиссиязы ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединге соңгулданың түннелдериниң дугайында бүрүн медээлерни округтарның соңгулда комиссияларындан алган.

Участок соңгулда комиссияларындан алдынган медээлерни ёзугаар алырга, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге депутаттар соңгулдазынга даңзызында кирген соңгукчуларның ниити санының 99,92 хуузу киришкен.

Бүгү-ле 136 соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның ниити санының 99, 19 хуузу коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылаан. Кызыл хоорайның соңгулда комиссиязы «РСФСР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының край, область, округ, район, хоорай, көдээ болгаш суур Советтеринге соңгулда дугайында Дүрүмнүң 53» чүүлүнге үндезилээш, материалдарны соңгулда округтары бүрүзүнүң аайы-биле хынап көргеш, бүгү-ле 136 соңгулда округтарының талазы-биле хоорай Совединге соңгуттурган депутаттарның бүрүткелин кылган.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Тыва АССР-ниң Улуг-Хем районнуң Чаатының № 90 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутатты соңгаанының түннелдериниң дугайында

Округ соңгулда комиссиязының дыңнадыы

1963 чылдың март 3-те Чаатының № 90 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутаттың соңгулдазы Улуг-Хем районнуң Торгалыг болгаш Эйлиг-Хем суурларынга болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутадынга эш Кыргыс Надылович Диниганың кандидады дээш соңгулдага бүгү соңгукчулар 100 хуу киришкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутадынга кандидат эш Кыргыс Надылович Диига дээш бадылаашкынга киришкен бүгү соңгукчулар 100 хуу бадылаан.

ЧААТЫНЫҢ № 90 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Чаңгыс эп-сеткил-биле

Соңгу таланың № 11 соңгулда участогу соңгулданың бүдүүзүнде-ле байырлал шинчи кире берген турган.

Марттың 3. Дээрде сылдыстар чидиг чырып, даң хаазы ам-даа эгелевээн турда соңгулда участогунга шеверген кеттинипкен, арыннарын өөрүшкү, хүлүмзүрүг долган соңгукчулар четкилеп кээп эгелээн.

— Ам-даа бүдүн шак бар-дыр— деп, кижилер шактарынче көрбүшаан, бадылаашкын эгелээринин шагын четтикпейн манап тургулаан.

— Дыңнаңар, дыңнаңар!— деп, дикторнуң өткүт-чидиг үнү радиодан дыңналып келген. Ооң дораан ССРЭ-ниң күрүне Гимнизи ырлапкан. Хөй-хөй кижилерниң четтикпейн манап турганы эртенгиниң алды шак ам-на келген. Соңгу таланың соңгулда участогунуң даргазы эш Курченко соңгукчуларга байыр чедирип чүве чугаалаваш, оларны бадылаашкынче чалаан.

Бир дугаарында-ла уран үүл ажылдакчызы чораан, ам пенсионер, бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмнериниң ажылын удуртуп турар, идепкейлиг хөй-ниитичи Мария Николаевна Ингульская чоннуң төлептиг оолдар, кыстары, Төрээн чурттун чаагай чөрүү дээш бодунуң бадылаашкынын берген. Ооң соонда уруглар эмнелгезинин санитаркаазы Анна Галькина, театр студиязының сургуулу, бир дугаарында-ла бадылап турар Павел Чимит олар урнаже бюллетеньнерни супканнар. Ооң дараазында Тыванын ак-көк дээринге каш-каш чылдар иштинде ужудып келген, самолёт башкарарының талазы-биле бодунуң хөрээнин мастерлери апарган, сураглыг, хоочун ужудукчулар Чили Чимит, Алексей Өнзак олар боттарының өг-бүлелери-биле кээп бадылааннар.

— Бисти коммунизмниң тиилелгези дээш баштап олурар Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязы дээш, база Никита Сергеевич Хрущевтуң тайбың дээш демиселинге улуг чедиишкиннерни күзевишаан, чер кырынга быжыг тайбын, улустарның найыралы улам-на быжыксын дээш бадылаашкынымны берип тур мен — дигеш, «Кызыл-тудуг» районда дус казып турар бригадазы күш-ажылчы кайгамчык бедик көргүзүглерни чедип алган. Февраль айда дус казарының планын ол бригаданың кежигүннери 500 хуу ажыр күүсеткеннер.

Дагжыларның найыралдыг коллективинде социалистиг чарыштың чалгыглары улам күштелип турар. Мырыңай чыл эгезинден тура-ла шалыпкын темпилер-биле, күш-ажылчы бедик көргүзүглер, коллективтиң ниити көдүрлүүшкүнү—ол дээрге чыл планының хуусаа бетинде күүсеттинериниң бүзүрелдиг магадылалы-дыр.

Социалистиг чарышка Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязының коллективи бедик көргүзүглерни чедип алган. Февраль айда электрознергия бүдүрүп үндүрериниң планын энергетиктер 126,3 хуу күүсеткеш, 650 муң киловатт-шак электрознергияны пландан ажыр бергеннер. Станцияның коллективи амгы үеде 2500 киловатт күчүлүг чаа турбинаны ажылдадып киирерингe белеткеп доосканнар. Ол чорук чүгле Кызылды эвес, а Таңды болгаш Каа-Хем районнарны бедик вольтулуг электрознергия-биле хандырар арганы бээр.

Өөрүнчүг медээлер

«Кызыл-Хавак» шахтазының дагжылары чеди чыл планының бешки чылын шалыпкын темпилер-биле эгелээннер. Хемүр даш тывыжының планын олар февраль айда 160 хууга күүсеткеш, эрткен ийи айларда ийи муң ажыг тонна «кара алдынны» пландан ажыр казып үндүргеннер. Коллективте калбарган социалистиг чарыштың бирги черин Фёдор Морозов удурткан комплексилиг бригада эзлээн. Соңгулда хүнүн таварыштыр ол бригадага коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын тывыскан.

Шахтёрларның Өөрү-

Малчыннарның ажыл-херектери болгаш планнары

МАЛ ООЛДААШКЫНЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Малчыннарның олчазы

Республиканың малчыннарында мал оолдаашкыны улам массалыг болуп турар. Бо дугайын чер-черден кээп турар медээлер көргүзүп турар.

Өвүр районда бижикчи эш М. Дава «Кызыл тук» колхозтуң Д. Карыма бригадирлээн хойжу бригадазында хой оолдаашкыны массалыг чоруп турарын бижээн. Бригаданың төрүүр хойларының 70 ажыг хуузу азы 2226 хой оолдаан. Хураган бүрүзү менди алдынган. Мурнакчы хойжу С. Мөңгүн-оол 297 хойларның хураганнарын бүрүн камгалап алган.

Бригаданың төвүнде кызыл булуңга хойжулар он хонук санында чыглып кээп, ажылдың түннелин чугаалажып, мурнакчы хойжуларның ажылының дуржулгазының дугайында оларның аргасүмезин ап турар.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң хойжу бригадазының кежигүнү эш Баян-Хөөнүң коданында 200 ажыг хой төрээн болгаш чаш хураганнар хүн бүрү немежип турар. Кызымаккай хойжунуң эки ажаап, чемгерип турары-биле хураганнарда чаңгыс-даа хорамча чок боон турарын бижикчи эш К. Ойдуп-оол бижип турар.

«Найырал» совхозтуң хойжуларында хой оолдаашкынының чоруп турарының чамдык чижектерин «Шынның» корреспондентизи эш Д. Аракчаа бижээн. Совхозтуң сураглыг хойжузу Т. Сертип усть-лабинчилериниң чагаазын танышкаш, чүс хойга онааштыр 105 хураганны алыр, бөдүүн дуктуг хой бүрүзүнден 2 кг, нарын дуктуг хойдан 3,5 кг дуктуг кыргып алыр мен деп социалистиг хүлээлгени алган. Ооң хойларының уксаазы холумак болганы-биле мындыг ийи янзы хүлээлгени ап турары ол. Оон ыңай бодунуң күжү-биле 10 тонна сигенни база белеткээр.

Хойжунуң коданында төрээн 198 хойдан 200 хураган алдынган. Чаа төрүттүнген хураганнарның өң-чүзүнүн, эр-кызын эш Сертип хүн бүрү демдеглел дептеринге бижип турар. Чаа төрээн, төрүүр чыгаан хойларны тускай үзүп алгаш, чемгерип турар. Мурнакчы хойжу ам Чаа-Хөл көдээ Советтиң депутады.

Совхозтуң өске коданнарында хой оолдаашкыны база массалыг болуп турар. Ынчалза-даа хойларның ара салыр таварылгалары эвээш эвес. Чаңгыс хойжу Балганың коданындан безин 74 хой ара салган. Хойнуң ара салыры дээрге-ле чаш төл алырының хуузун кудулатканы ол. Ындыг турбуже, совхозтуң тускай эртемниглери бо талазы-биле чүге хемчег албайн турарыл деп айтырыг дораан салдынып кээр. Мындыг таварылгада коданнарда бүрүзүнге ветеринария ажылдакчылары барып, моңу ара соксадыр дугайында хемчег алза чогуур.

— Мурнуда чылдарда бистиң колхозка хойнуң төрүлгези колдуунда чыл дургузунда үргулчүлээр турган. Эртken чылдан бээр хойнуң эдержилгезин августуң эгезинде чорудуп, төрүлгени кышкы, эрте часкы үеде болур кылдыр эде организастаан бис. Ооң түннелинде январьдан бээр колхозтуң кайы-даа хойжу бригадазында хойнуң төрүлгези массалыг чоруп турар—деп Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң зоотехниги эш И. Конгар бижип турар.

Марттың эгезинге чедир колхозтуң хойжулары 2836 чаш хураганнарны камгалап алган. Ол болза эртken чылдың бо үезинде турганындан бир ажыг катап хөй. Эртken чылдың бо үезинде төрүзе чогуур чүс хойга онааштыр 24 хураган алдынган турган болза, ам 39 хураган чедип турар. Эртken чылда бүгү хойнуң 49 хуузун төрүүр хой эзлеп турган болза, ам 61 хуу четken. 1963 чылда чаш хураган алырының чыл планы ам 65 хуу күүсеттинген. Ынчангаш төрүүр 100 хойга онааштыр хураган алырының чыл планын колхоз хуусаа бетинде чедип ап болурунуң барымдаазы бар.

Колхозтуң бүгү хой малы үш бригадаларда мөөнеттинген. Эш М. Ламажап бригадирлээн бир дугаар хойжу бригадада 818 хой төрээн, оон 821 хураган алдынган. Ийиги хойжу бригадада (бригадири эш О. Шыңгыр-оол) 933 хураган, үшкү бригадада (бригадири эш М. Деспил-оол) 1082 хураган камгалап алдынган.

Хой төрүлгезинин үезинде уйгу-чыдын чок ажылдап, хөй хураганнарны камгалап ап турар хойжулар эвээш эвес. Чижээ, бирги бригадада дуржулгалыг хойжу О. Шаравин 251 хойдан 252 хураганны алган. М. Мамың-оол биле М. Мажааның коданнарында хойларының дең кезин төрүпken болгаш хураганнары менди. Ийиги бригадада С. Шой 249 хойдан 251 хураганны алган. Ол ышкаш хойжулар Х. Белек-оол 244, М. Седенсот 198 хураганны бүрүн камгалап алганнар. Үшкү бригадада М. Эртине 211 хойдан 216 хураганны алган.

Оътка кире берген хураганнарга эки шынарлыг сигенни, суланы, кукуруза силозун берип турар. Дус, сөөк далганы дээн ышкаш минералдыг чемнерни таарыштыр берип турар. Чаш хураганнарны ижин-шөйүнду аарыгларындан чайладыр дээш баш удур тарылгаларны чорудуп турар.

Чаш малды менди камгалап алыры ниити хойнуң байдалын эки тургусканындан кол хамаарыр. Колхозтуң одарлары тайга чоогу болганы-биле хар улуг дүжер, ам үеде шээр малдың одарларында безин харның кылыны 25—35 сантиметр четкен. Сиген, саваның хөй кезин автомашиналар болгаш тракторлар-биле хойжу бригадаларның төптеринде чедирип ап база тус-тус хойжуларже сөөртүп турар.

Одарларың харын далбыйлаарынга болгаш хойларга орук үндүрүп бээринге тракторист М. Севек-оол биле Т. Саая кызымаккай ажылдап турарлар. Коданнарже суг сөөртүр тускай машинаны тургускан. Суг хереглеп турар коданнарда бирээзинге-ле 200 литр кирер доскаарларны тургускан. Чолаачы эш Саая Александр суг сөөртүр машиназы-биле эккелген суун ол доскаарларга кудуп қаар. Кажан суггарылга үезинде сугну оңгачаларга кудуп бээр.

Ажаалда, азырал эки болганы-биле бисте малдың чаш төлүнде хорамча чок, улуг-даа малда хорамча кончуг эвээш. Колхозтуң ветеринария ажылдакчыларын хойжу бригаддлар аайы-биле быжыглап тургускулаан.

БОРА-ШАЙ САЛБЫРЫНДА

Бора-Шайның Мөөлдүг-Хемден Таргыжык чедир ийи талазы—дагларлыг, мәәстерниг, чайгы үеде серинин чайлагларлыг, мал ажылын хөгжүдеринге таварымчалыг черлериин бирээзи. Чайгы үеде хөлбеней-ниин турар өөт-сигенниг, ногаан-ногаан шыктарлыг, алдын-сарала чечек-чимистиг, кижиниң дыштаныр, селгүүстеп-ле турусказы келир черле болгай.

«Коммунизмче орук» колхозтуң бүгү-ле ажыл-агыйының бир кол турлаа ол. Бригадалар болгаш фермалар, колхозчу ажыл-ишчилер ында чурттап, ажылдап, коммунизм тургузуушкунунга улуг үлүг-хуузун киирип турарлар.

Шаанда хуу ажылдыг чорда, Куулар Дагбаның (ам 80 хар чедип турар) чуртту Арыг-Бажы ам танытынмас, ында чаа көдээ суур тургустунган. Ол—эге школалыг, уруглар яслилиг, садыглыг, клубтуг, эмнелге пунктулуг, хөй-хөй чурттарга бажыңнарлыг, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, культурлуг суур өзүп, сайзырап турар.

Хөй сүттү, саржагны бүдүрүп турар бир ферма бар. Ол ферманың мурнакчы саанчылары М. Көк бир инекке онааштыр 1400 литр, М. Чолдак-кыс—1200, а өскелери 1000—1100 литр сүттү саган болгаш эрткен чылдагы планныг онаалгаларын ажыр күүсеткеннер. Төрүүр 100 баш инекке онааштыр бызааларны менди камгалап алган. 1963 ажыл-агый чылында саанчы бүрүзү 1200—1300 литр сүттү саар деп социалистиг хүлээлгени алган.

Бора-Шайның сорук кирген ажылишчилериниң кижи бүрүзү бодунуң школазынга 6 кубометр ыяшты каккаш дужаап берген. Хөй-ниити эгелээшкин-биле 4 аал ишти чурттаар башкылар бажыңының, бир хлеб быжырар бажыңның тудуг ыяжын кезип бээри-биле ажылдап киирипкеннер.

Амгы үеде фермада 15 инек төрээн, бызаалары менди ажаап алдынган. Ферма удавас долузу-биле механизастаттынган турар. Бот-орудга-чарылгалыг хойжу бригадада 600 хой төрээн, оон чаш төлү шупту менди.

Ол салбырда партия бөлүү бо чылын организастаттынган. Ында 14 агитаторлар бар. Район Соведининиң депутады М. Тооруктy, агитпункт эргелекчизи Д. Любаны малчыннар аразында бо-ла көрүп болур. Олар партияның болгаш чазактың үндүрүп турар шиитпирлерин, делегейниң амгы байдалын, чуртта болуушкуннарны чонга тайылбырлап берип турарлар.

Ынчалза-даа мында четпестерни база илередип шүүмүүлезе чогуур. Бора-Шай салбырында 33 өреге малчыннарның 9-зу бажын чок, өглерде чурттавышаан. 24 малчынны бажында чурттап турар деп санап турза-даа, олар крыша, кладовка, шала болгаш печка чок, штукатуралаттынмаан. Малчыннарда радиоприемниктер чок. Чугула хереглелдиң барааннары ында четпейн турар. Солуннар малчыннарга дыка озалдап баар. Турум турган кино установка сөөлгү айларда механик чогу-биле ажылдавастаан.

Эрткен чылын ол колхоз мал чемин чедир белеткевээн. Силосту мал турар черден 60—70 километр ырак Улаатай деп черде белеткээн. Ферма эрткен чылын бо үеде 3 тонна ажыг сүттү сагган турган болза ам чүгле 1 тонна ажыгны сагган. Оон кол чылдагааны болза, малдың чеминин багай хандырылгазында.

Колхозтуң баштаар чери бо чылын шын шиитпирни хүлээп алган. Чүл дээрге ам келир чылын бүгү мал чемин—кукурузаны, чаңгыс чылдыг сигеннерни болгаш көк суланы мал кыштаар черниң чоогунга тарыыр деп шиитпирлээн.

Бора-Шайга мал чеминиң албекшилдиг байлаан ажыглап турган хөй дуктy, сүттү, эзтти бүдүрер аргалар бар.

ЧОНГА ХҮНДУТКЕЛДИГ

«Улуг-Хая» совхозтуң Демир-Суг сүт-бараан фермазының коллективи, ол девискээрнин кыштагларында малчыннар Василий Уйнук-Көктүң эки ажыл-ижин үнелеп, ону кончуг хүндүлээрлер.

Фермада тос кижи составтыг тудуг звенозунуң ажылын эш Уйнук-Көк эки удуртуп турар. Звено эрткен чылын 13 чуртталга бажыңын, инекке бир, бызаага ийи кажааны кылган. Бо чылдың тудугларынга белеткелди база организастыг чорудуп турар.

Эрткен чылдың октябрьда фермага садыг организастаан, ооң садыгжызынга Василий Уйнук-Көктү дапкырлаткан чорук база таварылга эвес. Хүннүң кайы шактарында садыгнын ажылдаарын малчыннар эки билир. Кыштагларда малчыннарны эргий садыглаарының аргазын база калбартып турар.

Сиген сөөртүлгези

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Булун-Терек салбырының мал чеми сөөртүр звенозунда К. Саичат «ДТ-28», Д. Далый «ДТ-54» деп тракторлар-биле бирги сүт-бараан фермазынче болгаш үш кодан инектерге сигенни, саваны сөөртүп чедирерин эзээн үеним дургузунда үргулчүлеп келген. Кыштагларже сөөртүнген мал чемнериниң ниити денги хемээли 600 ажыг тонна. Чүлүрүкчү, дужүрүкчү ажылда 8 кижи быжыглаттынган. Сиген, саван сөөртүлгези үргулчүлеп турар.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң эш Евдокия Иванова удурткан маляржылар бригадазының алдар-сураа ол бүдүрүлгеде калбарган. Ол бригаданың коллективи бүдүрүлге онаалгазын үргулчу ажыр күүседип, ажыглалга киирип турар чуртталга шөлүнүң шынарын бедидери дээш күженишкиниг демисежип келген.

Бригаданың составында шупту хөрээженнер болгаш оларның кижи бүрүзү политиктиг база техниктиг билиин бедидер дээш өөренип турар. Оларның чамдыктары кежээки школада, өскелери — Красноярскиниң тудуг техникумунда бот-өөредилгениң аргазы-биле өөренип турарлар. Бригаданың коллективи март 8-зин бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерлиг ужуражып турар.

ЧУРУКТА: бригаданың кежигүннери А. Нуреева, А. Дмитриенко, З. Мирушкова, Т. Хакимова, З. Сапожникова, К. Сарыглар, Н. Мацкевич, О. Ермакова, Н. Головина, Н. Клепикова, Т. Ткачёва, Л. Пастухова, Л. Будрина, Г. Фомина.

Фото Г. СИРОТИННИ.

Чүректиң ханызындан уткуп алган

РИМ. (СЭТА). Совет Эвилели-биле культура харылзааларының италиниитилелиниң («Италия-ССРЭ») чалаанын ёзугаар, аңаа кадайы-биле кады чеде берген, «ССРЭ-Италия» нитчилелдиң оралакчы президентизи, «Известия» солуннуң кол редактору А. И. Аджубей Италияда бир неделя болуп турар.

А. И. Аджубей «Италия-ССРЭ» ниитилелдиң удуртукчулары-биле эзээн каш катап ужурашкан. ССРЭ биле Италияның аразында культура харылзааларын улам ыңай хөгжүдериниң эрге-ажыктарын барымдаалаш, акы-дүңмалышкы ийи ниитилелдериниң кады ажылдажылгазын калбартыры-биле холбашкан дыка хөй айтырыгларны ол оларның-биле чугаалажып көрген. «Италия-ССРЭ» болгаш «ССРЭ-Италия» ниитилелдериниң удуртур ажылдакчылары ол ужуражыышкыннарга киришкен.

БҮГҮ УЛУСЧУ ЧАРЫШ

Турсунойнуң чаа эгелели

Узбек ССР-ниң Ташкент областында Янгиюльск бүдүрүлге эргелелиниң көдээ ажыл-агыйынын ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр 1963 чылда социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Эргелелдиң тараажылары 72 муң тонна «ак алдынны», чүл дээрге эрткен чылга бодаарга 6,4 муң тонна хойну бүдүрери дээш демисежирин шиитпирлээн. Оон-биле кады дүжүүтү ортумаа-биле гектардан-на 27,1 центнер чедир көдүрер, зытты, сүүтү, катчимисти болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын бүдүрерин шиитпирдии-биле көдүрген турар.

Эргелелдиң бүгү-ле ажыл-агыйларында часкы тарылгага белеткелдер хайныышкынныг чоруп турар — чемишчидилгелерни шөлдерже сөөрткен, суггарылга четкилерин аштап-арыглаан, чер андарылгазын дүрген доозар ажыл чоруп турар, техниканы бүрүү-биле белеткен алыр, механизатор кадрларны өөредир дээн чергелиг ажылдар база боттаныышкында.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Турсуной Ахунованың Киров аттыг колхозта бригадазы хөвеннің бедик дүжүдүн чыл-чылы-биле өстүрүп ап турган, а бо чылын гектардан-на 50 центнер хөвең дүжүдүн алыр дээш демисежип турар. Шөлден бүгү чиг хөвеннерни үүгле машиналар-биле ажаап алган турар.

Ынчаарга Изобат Ахунова бодунуң утбазының үлегерин эдерип, хөвең ажаап алыр машинаның механик-чолаачызы апарган. Бо чылын ол дээрге, күр черден Герман Титов аттыг № 6 совхозта чедип келген. Оон бригадазының ажаап алганы баштайгы дүжүт черле эки болган, чүл дээрге гектардан-на 27 центнер чиг хөвеңни ажаап алган. Бо чылын бригаданың коллективи дүжүүтү гектарга онаштыр 30 центнер чедирер деп шиитпирлээн.

Оон-биле кады чоокта чаа өөрүнчүг медээ алдынган. Чүл дээрге Узбекистанда хөвеңниң эң бедик дүжүдүн алыр дээш чаа чарыш калбарган. Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ол чугула культураның тарылгазын чедиишкиннии-биле белеткээринче бүгү күжениишкиннерин углап турар. Колхозчу көдээде бо хүннерде чаа хөй эгелээшкиннер төрүттүнүп турары таварылга эвес. Чижээлээрге, демги үстүнде чугаалаанывыс Турсуной Ахунова чаа кайгамчыктыг эгелээшкинни кылган. Ол дээрге хожудап турар бригаданың ажылын баштааш, ону мурнакчы бригадаларның деннелинге чедир көдүрер деп шиитпирлээн. Оон боду-биле кады трактористка комсомолчу Сервер Бакиров болгаш аныяк суттарыкчылар Ахматали Джураев биле Холдор Юлчиев олар база Турсуной Ахунованы эдерип, оон-биле кады ажылдай бергеннер.

Турсуной Ахунованың ам удуртып турары, Киров аттыг колхозта тоску бригада эткен чылын гектардан-на үүгле 17 центнер хөвен алган турган. Ынчаарга Турсуной Ахунованың ында чеде бергени-биле холбаштыр оон бригадазы база гектардан-на 30 центнер хөвең алыр деп шиитпирлээн. Көрүнгени чүл дээрге, бүгү дүжүүтү машина-биле ажаар, оон-биле кады хөвеңни сава чокка сөөртүрүнче шилчиир, ол чорук центнер хөвеннің бот-үнезин 8 рубль чедир чиигедир арганы бээр. Турсуной дээрге хөвеңни ажаарының бүгү-ле үүлдериңге боду шуут киржип турган, машина-биле ийи үстен эвээш эвес тонна чиг хөвеңни ажаап алыр деп шиитпирлээн.

Амгы үеде оон бригадазы часкы ажылдарга чүткүлдүү-биле белеткеним турар. Колхозчулар шөлдерни арыглаар, тус черниң чемишчидилгелерин хову-шөлдерге төгер, техниканы белеткээр ажылдарны калбарткан.

Хожудап турар бригадаларны мурнакчыларның деннелинге чедир көдүрер болгаш хөвеннің бедик дүжүдүн өстүрүп алыр талазы-биле оларга дузалаарынга идепкейлии-биле киржиринче республиканың мурнакчы механизаторларын Турсуной Ахунова кыйгырган.

Узбекистанның Компартиязының көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бөөрозу Турсуной Ахунованың патриоттуг эгелээшкинин үүлдүг деп көрген болгаш комплексилиг механизацияның пионери ол алдарлыг бригадирниң бо чаа инициативазының ажылагый болгаш политика талазы-биле улуг ужур-дузалыын калбаа-биле тайылбырлаарын партия организацияларынга сүмелээн.

Ынчаарга бистиң Тыва АССРниң девискээринде эң мурнакчы бригадирлер хөй болгаш олар база хожудап турарларга дузалаар талазы-биле боттуг хемчегларни ап шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Чурукта: Турсуной (оң талазында) болгаш Изобат Ахуновалар-дыр.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОЖУДААШКЫННАР УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Республиканың чурт үлетпүрү күрүне планын күүсеткен. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйлар кончуг багай ажылдаан. Чижек кылдыр республиканың эң улуг тудуг организациязы болур «Тыва тудуг» трезинің Кызыл эргелелин көрээлиңер.

Эргелелдиң капитал тудуг планы үүгле 80,5 хуу күүсеттинген, күрүненің үндүрүп берген ақша-хөренгизин долузу-биле ажыглап шыдаваан. Эзт, хлеб комбинаттарын, 125 орунну уруглар садын, хөй аал ишти чурттаар 4 бажыңнарны болгаш өске-даа эргежок чугула тудугларны ажыглалче киирбээн. Ол тудугларда ажылдар амгы үеде безин кончуг оожум чоруп турар. Бир эвес ажыл ындыг темп-биле уламчылаар болза, ол тудуглар 1963 чылда база ажыглалга кирбес. 1962 чылда трест Кызылдың ажылчы чоннарынга 11 муң дөрбелчин-метр чурттарга шөлүн бээр планныг тургаш, үүгле 3 муң дөрбелчин-метр чурттарга шөлүн ажыглалга киирген. Чурттарга тудуунда байдал ам-даа өскерилбээн. Бо чылдың январьда ажыглалга кирер ужурлуг бажыңнарның чаңгызы-даа ажыглалда кирбээн. Ажыглалда кирген чурттарга бажыңнары чедир кылдынмаан, соок. Ону 96 аал ишти чурттаар бажыңнардан көрүп болур: чылыдылга системазы үзүктелип ажылдап турар, бирги бажыңның подвал каъдын суг долган. 19-ку кварталда 46 болгаш 36 аал ишти чурттаар бажыңнар кажан ажыглалга кирер ирги? Треске турган 6 участоктарның үүгле чаңгызы чыл планын күүсеткен. Эрткен чылын трест 135 муң рубль когаралдыг болган. Ол дээрге ажылга багай тамдыгтулганың түннели-дир. Участоктарда ажылды багай организастаан, эрткен чылын 4600 кижихүн чылдагаан чок прогуддар болган, бир эвес ол хүннерни ажылдап эрттирген болза, 30 муң рубльдің ажылын немей бүдүрүп болур. Оон ангыда, объектилерде материалдарны, дериг-херекселлерни карактап камгалаар, тургустунган норма-чижек өзугаар чарыгдаар деп чүвени черле сагыйын турар. Кажан чаа тудугну хүлээткен соонда оон арыглаашкынын кылып тургаш кадаглар хааржак-хааржаа-биле, шилдер, бүдүктар чер иштинге хөмүүне берген чыдырда казып ап турар чоруктар бар. Амгы үеде тудуг трезинин базазынче сагыш салбас болза черде хоржок.

Демир-бетон заводунун канчаар ажылдап турарын көрээлиңер. Ында бүдүрүлгениң шын технологиязы тургустунмааны-биле демир-бетонуун үүрмек бүдүрүлгелериниң планын завод күүсетпээн. Объектилерге бөөр бетон бүдүрүлгези үүгле 30 хуу, даш салырынга эзилдиригин үүгле 10 хуу кылдыр күүседип турар. Эрткен чылын үттүг, калбак панельдер бүдүрүлгезин эгелээр тургаш, мынчага чедир чаңгысты-даа кылбаан. А ону кылырынга демир хепти хөй акша үндүрүп тургаш садын алган болгай. Чоокта чаа «Шыннын» арынларынга Улуг-Хем ыяш ажылагыйының дугайында хөй үүлдер парлаттынган болгай. Ынчалза-даа республиканың ажыл-агыйларының тудуг ыяжы-биле эн улуг хандырыкчызы Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажылагыйы найысылалдың тудугларын тудуг ыяжы-биле хандырып шыдавайн турар. Ыяштың четпези-биле ыяш заводунун бүдүрүп турар продукциялары эвээш, куду шынарлыг, оон-биле кылган эжиктер, шалалар күргаш каткаш салаалар эртип турар хире тиглени бергилээн.

Бо чылдан эгелээш республикага чаңгыс «Тыва тудуг» деп трест турар. Ол «Кызыл эргелели», «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» деп үш эргелелерге чарлыг турар. Оон ангыда, инженер коммуникациялыг ажылдарны тускай специализастаттынган организациялар чорудар. Организастыг үезі үр болу бербес болза, бо чаа хуваалда ажыктыг түннелдерни берип болур.

Чоокку ийи-үш чылдарда Кызылга 35 муң кубометр демир-бетонну, 30 муң дөрбелчин-метр чурттарга шөлүн кылырын планнап турар. Бар базаларны четче, ажыл-агыйжы өзу-биле ажыглап, ажылдың организациязын бедиткеш, бо планны күүседири чүгула сорулгаларның бирээзи болур. 1963 чылда Кызылдың чурттакчы чону 12960 дөрбелчин-метр чурттарга шөлүн алыр ужурлуг. Республиканың партия болгаш совет органнары тудуг организацияларынга удуртулганы экижидериниче кичээнгейни күштелдирери чугула.

К. АГБААН-ШЫЫРАП.

Допчузу-биле

Бо чылдың тудугларынга хереглээр ыяш белеткээр звено Тойлук сыныынче үүпкен. Оларның белеткээн ыяжын машина оруунга мөөңнеп чыр тускай звено база улаштыр үнген.

Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» колхозунуң ол звенолары организастыг чорукту, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылды илередип турар. Баштайгы үш хүн 118 кубометрни белеткээн. Олар хүнде 32 кубометрниң орнунга 38 кубометрни белеткеп турар.

Р. ОЧУР-ООЛ.

«Шекпээр» совхозтуң Төжектигде тудуг ыяжы белеткеп турар бригадазында 40 хире кижи бар. Олар ниитизи-биле 3450 ажыг кубометр тудуг ыяжы, 900 кубометр оттулар ыяш белеткээр планныг. Бригада сөөлгү хүннерге чедир 2100 ажыг кубометр тудуг ыяжын белеткээн, а оттулар ыяш белеткээр звено база чедиишкиниг ажылдап турар. Күш-ажылдың организастыы эки, мурнакчы кижилер улам көвүдеп турар.

О. СУНДУЙ.

Комсомолчу Т. Бюбүжеп 1958 чылда Кызылдың автошколазын чедиишкиниг дооскаш, Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырынга чолаачылап эгелээн. Ажылдап келген чылдарында бодунга быжыглаан автомашиназын камныг эдилеп, онаашкан ажылын өй-шаанда чедир болгаш ажыр күүседип келген. Оон автомашиназы үрелип, ажылдан озалдап турган таварылга чок.

Эрткен чылын ол эвээш эвес чүүктү сөөртүп, 737 кг бензинни камнап алган. Кыбар үүлүг камнап ап, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип келгени дээш совхозтуң дирекция чери ону өртектиг белектер-биле шаңнаан.

А. КУНГАА.

БИСТИҢ МАЛЧЫННАРЫВЫСТА

★ ☆ ★

Комсомолчулар — малчыннарга

РЕДАКЦИЯ: Эргим комсомолчу! Малчыннарның амыдырал байдалын экижидер, культурлуг негелдезин хандырар дээш ол колхозтуң комсомолчу-аныяктары шак ынчаар сагыш салып, боттуг дузаламчыны көргүзүп турар-дыр. Ынчаарга бо талазы-биле силерде чүү кылдыныып турарыл, азы кандыг хемчегларни чорудары көрдүнүп турарыл? Бир эвес чок болза,—чүге? Ындыг чугула эгелээшкинни боттандырарынга силерге чүү шаптыктап турарыл? Маңаа хамаарыштыр силерниң ажыл-хөрзөңнери редакция аажок сонуургап тур. Чүнү кылып, чүнү планнап турарыңарны бисче бижиирин утпаңар!

Чөөн-Хемчиктин Ленин аттыг колхозта комсомол эге организациязы (секретары Т. Чылбак-оол) малчыннарга дузалажырынче комсомолчуларны эки мобилизастап турар. Комсомолчу-аныяктар, ылаңгыя ырак одарларда малчыннарже үүгүшкүннерни күстен бээр хөй удаа организастап, оларның ажылынга дузалажыр, амыдыралының культуразын улам бедидер талазы-биле чамдык практиктиг хемчегларни ап келгеннер. Эң шилиндер 10 комсомолчулардан тургустунган бригада колхозтуң № 1—2—3 хойжу бригадаларының малчыннарынга каш удаа чедип, хой кажааларының көрженин коптаржып, малчыннарның чурттарга бажыңнарын чугайлажып бергеннер.

Бо ажылга ылаңгыя комсомолчу кыстар тракторист М. Часкал, О. Ичин, О. Часкал болгаш өскелер-даа онза шылгаран, ажыл-ишчи байдалын көргүзүп турарлар. Колхозта эмнелге салбырының сестразы болгаш дерги садыының хөй-ниити эгелээшкини-биле ажылдап турар садыгжыы комсомолчу М. Дарын-оол малчыннарга медицина дузаламчызын көргүзер, оларның амыдыралкультуразын бедидер, аъш-чем, үлетпүр бараанларга хереглелин долдур хандырар талазы-биле эң-не сагыш салынгыр дузалажып келгенин база онзалап демдеглээри чугула.

Комсомолдуң төлээлекчилери хойжу бригадаларның төптеринге чоруп тургаш септелге, тудуг ажылдарынга база идепкейлиг киржип турарлар. Чижээ, Коммунист О. Кадыр-оолдуң бригадирлээни № 2 хойжу бригаданың төвүнде 5 чурттарга бажыңнарының үүрмек септелгезин кылбышаан, чугайлажып чугганнар, бир чунар бажыңны дерип кылгаш, ажыглалда киирген. Ол болгаш № 3 хойжу бригадаларның малчыннары ам неделя санында чунар бажыңга кирип болур аргалыг болганнар. Комсомолчу чүткүл-биле боттуг дузалажып келгени дээш малчыннар боттарының шефчизи комсомолчуларга өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Бистиң ол комсомолчу бөлүүвүс февральдың ийиги чартыындан эгелеп Дүвүренде № 1 хойжу бригаданың төвүнде чеде берген, бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Оларның чамдыктары бо үенің иштинде хойжуларның тус-тус кыштагларын кезип, чаш хураганнарны ажаап-доруктурар талазы-биле малчыннарга шуут дузалажып турар. Олар малчыннар ортузунга политиктиг болгаш культура-массалыг хемчегларге база идепкейлиг киржип келгеннер.

Комсомолчулар боттарының бо эки эгелээшкинин моон сонгаар-даа чедиишкиниг үргүлчүлээринге долу шиитпирлиглер.

О. АРАКЧАА,
бистиң көдээ бижикчивис.

★ ☆ ★

«Найырал» совхозтан

КАДАРЧЫНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң инек кадарчызы Т. Кууртук бодунга алган социалистиг хүлээлгезин кызымак күүседип турар. Эрткен чылын ол кадарган 70 инээнден 70 бызааны менди алгаш, шуптузун семис, шыырак кылдыр доруктурган. Бо хүннерде оон коданында 17 инек төрээн. Кадарчы бо чылын база мурнуку чылдарда ышкаш, төрүүр инектерниң бызаларын чидириг чокка ажаап алгаш, менди доруктурарын хүлээнген.

* * *

ҮЗҮКТЕЛДИРБЕЙН ТУРАР

Совхозтуң малчыннарының кыштагларынга мал чемнери чедиреринде Кара-Тал салбырда 8 кижи составтыг тускай звенону тургускан. Олар 15 шанактыг аъттар-биле малчыннарга сигенни болгаш тараа саванын хүн бүрү чедирип берип турар. Ажылчыннар Сарыг-Холда болгаш Аргалыкта малчыннарның кыштагларынга ам дөрт катап четкеннер. Сөөртүкчүлер М. Найжап, М. Мөртүк-оол, Ч. Дыртый-оол олар звенонуң шалыпчылары болуп турар.

* * *

САЛБЫРНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Кара-Тал салбыры бо чылын 188 тонна зытты, 203 тонна сүүтү, 16 тонна дүктү күрүнеге дужаар хүлээлгелиг. Алган хүлээлгени ажыр күүседир дээш кижи бүрүзү бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар. Чижээ, мурнакчы хойжу Т. Сертин 100 хойдан 105 хураганны менди доруктурбушаан, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген. Ында сүт-бараан фермазының саанчылары боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир сорулганы салып алган күжениишкиниг ажылдап турар.

* * *

ПИОНЕРЖИ ДУЗА

Кара-Тал эге школазының пионерлери сүт-бараан фермазынга неделя санында барып, ферманың ажылагыйынга дузалажып турар. Олар аная чоокта чаа бир чораан бызааларга сиген тарадып бээринге болгаш ферманың девискээрин аштаарынга дузалашканнар. Ажылчыннар оларга четтиргенин илередип турар.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Малчынның үлегери

Назыты Ламаевич Даспак мал ажылында ам 13 чыл болган. Бо аразында чеже аныяк малды немей доруктур өстүрбээн дээр.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң дуржулгалыг малчыны эш Даспактың амгы кадарын турары 750 ажыг хою менди болгаш хүр. Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 242 хоюнун 244 хураганын ол бүрүн алган, эки доруктурун турар.

Назыты Ламаевич эрткен чылын кодан хоюнун бирээзинден-не 2450 грамм дүктү кыргып алган. Бо чылын оон-даа бедик көргүзүүлүг болурунга малчын бүзүрелдиг ажылдап турар.

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫНЫҢ САДЫП АЛЫЫШКЫНЫ

(1963 чылдың март 1-ге чедир квартал планынга удур хуу-биле)

Районнар	Сүт	Зыт
Чөөн-Хемчик		
эргелели	49,9	63,7
Улуг-Хем	52,8	61,7
Чөөн-Хемчик	49,0	73,2
Барыын-Хемчик	44,8	55,3
Таңды эргелели	73,8	68,7
Таңды	84,5	75,2
Каа-Хем	71,4	40,9
Бии-Хем	65,6	42,6
Тожу	36,9	359,6
Тес-Хем эргелели	25,3	67,4
Өвүр	37,9	2,2
Тес-Хем	19,2	91,8
Оон иштинде совхозтар:		
Дуржулга станциязы	89,1	102,8
«Межегей»	81,3	33,3
«Тиилелге»	78,4	—
«Найырал»	72,2	30,9
«Элегес»	68,6	94,4
«Сүт-Хөл»	65,6	111,2
«УТКА 25 чылы»	63,6	115,5
«Чыраа-Бажы»	58,4	74,6
«Өөк»	56,7	20,8
«Барлык»	44,5	51,7
«Улуг-Хая»	41,8	111,0
«Шекпээр»	39,8	68,8
«Таали»	32,8	76,7
«Тес-Хем»	14,6	94,4

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының квартал планын 59,8 хуу, зыттиин — 66,1 хуу күүсеткен.

Хүлээлгелер күүсеттинер

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының ажыл-агыйының база бир кол адыры мал ажылы боон турар. Малдың баш санын өстүрериниң болгаш оон продуктулуг чоруун көвүдериниң талазы-биле бо чылын районнуң ажыл-ишчиларының мурнунда улуг сорулга салдынып турар.

Эткен ажыл-агый чылында бедик көргүзүүлерни чедип алган мурнакчылар бистин районда хөй. Оларның санында «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжулары О. Сандык биле М. Темир-оолду, «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжулары Д. Кашпык-оол, М. Чучунмайны, ол-ла совхозтарның саанчылары Д. Анчыл, Х. Кувискаалды, Ленин аттыг колхозтуң саанчызы О. Часкалды, «Искра» колхозтуң хаван ажаакчызы Д. Иргитти болгаш өске-даа хөй-хөй ажыл-ишчилерни киирип болур.

Бо чылын база-ла мурнуку чылдар ышкаш бедиткен хүлээлгелерни ажыл-агый бүрүзү база тус-тус кижилер ап турар. Ол хүлээлгелер эрткен чылдарныындан ыракта хөй дээрзи чугаажок. Колхозтарның, совхозтарның сүт-бараан фермалары сүт саалдазын көвүдериниң талазы-биле тодаргай хүлээлгелерни алган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының саанчылары Х. Кувискаал, М. Өшкү-Саар, Т. Кара-Сал олар инек бүрүзүнден 1600 кг сүүтү, Ленин аттыг колхозтуң саанчылары эштер Канданмаа 1400, Мээшке 1420 кг-ны, «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы О. Көпеек 1600 кг, «Искра» колхозтуң саанчызы А. Күжүгет 1764 кг-ны саап алырын хүлээнгеннер. Мурнакчы малчыннарның аразында «Большевик» колхозтуң хойжузу М. Монгуш 100 хойдан 110 хураганны менди ап, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргып алырын, «Чыраа-Бажының» хойжулары эштер Сундуй, Төмүр-оол, Монгуш 100 хойдан 115 хураганны камгалап алыр хүлээлгени алганнар.

Малга быжыг чем-суурну белеткеп тургуспас болза, оон продуктулуг чоруунун бедивези билдингир болгай. Районнуң ажыл-агыйлары бо чылын 259500 тонна кукурузаны, 4.000 тонна чигир свёклазын, 19510 тонна сигенни, 2380 тонна концентратты белеткээрин планнаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырып, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле ажыглап тургаш, продукцияның бот-үнезин чиигедири хүннүн кол чугула сорулгаларының бирээзи болур.

Районнуң сүт-бараан фермаларынга ам удавас «ёлочка» хевирниң электрилиг саалдазының 6 чаа агрегаттары немежир. Ам бар бот-орудга-чарылгалыг хойжу бригадаларының кырынга 10 ындыг бригадаларны немей тургузар болгаш малдың уксаазын улам экижидери-биле 56 муң хойну, 3100 инекти чогуур хуусаазында тарып боозадыр сорулга бүгү ажыл-агыйларының мурнунда салдынып турар. Ол ышкаш тарып боозадылганын 10 пунктузу ажыглалга кирер. Малдың немелде дензизин көвүдедир сорулга-биле бода болгаш шээр малды бичии назылыг турда-ла шуптузун чазаары көрдүнүп турар.

Малчыннарның культурлуг деннелин улам экижидери-биле оларның турлагларынга 73 чурттарга бажыңнарын, 31 чунар бажыңны, 46 кидис өглерни немей тудар болгаш 4 хойжу бригадаларның, 7 сүт-бараан фермаларының төптерин радиожудар, 8 хойжу бригадаларның, 3 сүт-бараан фермаларының төптерин электрижидер сорулга колхоз-совхозтарның мурнунда салдынган.

Амгы үеде районнуң ажыл-ишчилери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүседир дээш мурнукузунган-даа шалыпчы ажылдап турарлар.

О. КЕНДЕН,
парткомнуң көдээ ажыл-агый талазы-биле инструктор-организатору.

Аңчының чедиишкини

Барыын-Хемчик районнуң мурнакчы аңчыларының саны чыл келген тудум-на улам өзүп турар. Олар аныыр сезону бүрүзүнде Доостуг, Кара-Инек, Сарыг-Белдер, Чаныылыглар, Аянгатылар баштары болгаш Час-Адырның кадыр-берт арга, сыныарынче аннап үнгеш, оон хөй ан-өлүктү эккеп турарлар. «Шекпээр» совхозтуң аңчызы эш Сендажы, «Барлык» совхозтуң аңчызы эш Күжүгет, «Большевик» колхозтуң аңчызы эш Бугайган олар он-он аныяк аңчыларны дуржулгалыг аңчылар кылдыр өөреткеннер.

Олар бо чылын база олча-ажыктыг эзп келгеннер. Аксы-Барлык салбырның дуржулгалыг аңчызы М. Күжүгет бо аныыр сезонунда 58 диинни, 11 эликтн, 7 дилгини, 5 кишти эккеп дужаагаш, районнуң мурнакчы аңчыларының санында база кэтап кирген. Мурнакчы аңчы амгы бо хүннерде ыяш белеткелинде шалыпчы ажылдап турар.

Т. САРЫГЛАР.

Чаагай дүжүт дээш

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында Д. Кошкар-оолдуң звенозу үрезин арыглаашкынын организастыг чорудуп турар. Олар сөөлгү хүннерге чедир 228 тонна кыыл-тасты, 150 тонна арбайны чажар шынарынга чедир арыглап алган.

Звенода үлегерлиг ажылдап турар Т. Самба, Д. Мижит, С. Хуурак ышкаш мурнакчылар хөй. Үрезин арыглаар «ОС-3» машина даңгаар эртенден орай кежээге чедир соксаал чок хөделип турар.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районда «Ленинчи орук» колхозтуң Сыын-Мыйыс фермазының саанчылары (ОҢ ТАЛАЗЫНДАН СОЛАГАЙ ТАЛАЖЕ) мурнуку олуругда: улуг саанчы коммунист Б. Суваан, М. Долгар, А. Базыр, артында: Д. Чылбак, К. Бадарчы, Ы. Алдын-кыс.

Фото М. ОЮННУУ.

КИЖИЗИДЕР БОЛГАШ АЛГАП-ЙӨРЭЭР

Н. ТОМСКИЙ,
ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу

Ёзу барымдаалаар чоруктуң салдарынга алыскан аныяк чурукчуларның аразында мынча дижири чаңчыл апарган: «Чаа үе илередириниң чаа хевирлерин өгеп турар...»

Бир-ле катап мээн мастерскаямга кирип келген аныяк шүлүкчү оол олла сөстерни чаңчыккан аайы-биле шүлүктей азрак чугаалды оң.

— А ол үүү ындыг чаа хевирлер үвел?—деп, мен оон сонуургадым.

— Харын, ону дораан-на тайылбырлай шаптары берге—дээш, шүлүкчү арай-ла тулуксай берди.—Черле ынчаш, амгы үеде чураан чурук кончуг чиге-тода, каракка көскү, көре кааптарга дораан-на билдинип, сагышка кирип турар болур ужурлуг. Бодап көрүңер даан, бөгүнгү үе дээрге көңгүс өске апарган-дыр. Чаңгыс-ла шак иштинде Ленинградка, а чаңгыс-ла хүн дургузында — Владивостокка чеде берип болур апарганда, шаандагының чорумал чурукчуларының уран чурулгазының кезектерин бодап чыдар чай кайда боор, ону бодаанының-даа херээ үүү деп... Чаа темалар, амыдыралдың чаа аялгалары уран үүүлге-даа чаа хевирлерни төрүттүндүрүп турар.

Ынчаарга чай чок дижир чурукчулар, дугайында Ромен Роллан үүү дижик, билир боор силер аа? Чугаалаптар үвезин чок хирезинде чугаалаарынга далажыр шак ындыг кижилер көңгүс-ле шак дужуп каар. Бир эвес силерниң аайыңарга кирер үве болза Толстойнуң, Достоевскийниң, Чеховтуң, Горькийниң уран үүүлүн амгы үеним эвес-тир дээш уттуп кааптар өй келген ышкажыл ыңар...

— Чаа кайынам, ол үүү дээриңер ол! Орустуң улуг литературазы кажан-даа өлбес...

— А ынчаарга чурулганың улуг уран үүүлү үүге өлү бээр үвел ынчаш? Адырам, ыңар, бир эвес силер Чеховту ам-даа «хүлээп көрүп» турар болзуңарза, ооң состериң сагындырар бодай-дыр мен: чогаалчы кижи хөйну бижиир, ынчалза-даа далашпас ужурлуг. Ынчангаш долгандыр турар амыдыралды үүгле автомобиль соңгазындан көөрүн саналдап турар, аныяк-даа эвес, чамдык ындыг чурукчуларга дөмейлежи бээрин силерге сүмелевейн тур мен. Чурулга уран үүүлүнүң чиге-тодазының база ооң чегейниң дугайын чугаалаар херек, ынчалза-даа бодунуң чогаалының маадырларын чурукчу эң-не ханызы-биле өөренип алганының соонда, үүгле ынчан ону чугаалап болур. А чуруп көргүзер маадырының овур-хевирин тургузарынга шаг-үе негеттинер, ынчаарга буу-хаа чорук аңаа үүгле хора чедирип болур. Чурукчу—ол дээрге хамыктың мурнунда бодалчы-дыр. Чечен чогаал ыяавыла кандыг-бир улуг бодалды илередип турар дээрзин Антон Павлович Чехов чаңгыс удаа эвес онзалап демдеглеп турган болгай.

— Ол бүгү ындыг болбайн аан, харын, ынчалза-даа бис дээрге утка дугайын эвес, а хевир дугайын чугаалажып олур ышкажыл бис — деп, демги шүлүкчү удурланырын ораладашты.—Уран үүүлге чаа дыл херек...

— Чаа дыл чеңер? А ынчаарга силер бодуңарың шүлүктериңерге мырыңай сыр өске үени көргүзүп турган Пушкиниң болгаш Лермонтовтуң дылы-биле үүге чугаалап турар силер ынчаш? Телеграф сөзүнүң, реактивтиг ужар-хемениң ыш үнер чериниң харылаарының болгаш туст-тус буу-хаа алгы-кышкыларың холускаазы болур, бодуңарның хууда дылыңарны чогаадыпсыңарза үүл.

— Ол үүү дээриңер ол—дээш, шүлүкчү арның бырыштырды,—шүлүк чогаалының дугайында канчан ынча дээр үвел?

— Ынчаарга эң-не дээди шүлүк чогаалы—чүрүлга уран үүүлүнүң дугайында канчан ынча дээр үвел ыңар?

— Ол дээрге көңгүс кавырлашпас үвелер ышкажыл!—деп, шүлүкчү үзе шапты. — Чуруктуң болгаш скульптураның билдингир болуру албан эвес. Кол-ла үве оларың ёзулуг-ла каас-чараш болуру-дур.

— Уран үүүлге утка чокта каазыртал турбас дээрзин билип ап көрүңер, дуңмакым. А оон башка силер туралыг азы тура чок-даа бол, кырын каксы, шала-буяа кылдынган уран үүүлче кыйгырып турар-дыр силер. Силер болза каракка көзүлген үүүлдерни каксы-куксу чуруп көргүзеринче кыйгырып турар-дыр силер. Бистиң атомнуг-космиктиг үеристен чыда калбайн турар кылдыр боданып турар-дыр силер, а херек кырында амыдыралдан кордал чок хожудан каап турар-дыр силер. Уран үүүлге тургузар аргажок далаш чорук силерни бойладып турар-дыр. Лев Николаевич Толстойнуң мынча дээн магалыг сөстерин сактып көрүңер: **«Чурукчу кижи өскелерге салдарлыг болур төлээде бодунуң чогаалы дилээшкин болзун дээш, дилеттинип чоруур болур ужурлуг... Чүгле бир эвес ол дилеттинип чоруур болза көрүкчү, дыңнакчы, ыомчукчу ооң дилээшкиннеринге бодараар апаар».**

Ону чедип алыр төлээде шаг-үе болгаш чурукчу кижиниң хандыр боданыры херек. Чүгле дээди болгаш ханы бодалдың уран үүүлү көрүкчүнүң сагыш-сеткилин хайныктырып шыдаар аргалыг. Үүгле ындыг уран үүүл бистиң үеристиң — марксизм-ленинизмниң улуг идеяларының тиилелгезиниң үезиниң үнү болур. Бир эвес чурукчу бодунуң бодалдарын чайынналчак кыллыр илередип шыдапкан болза, ол бодалдар көрүкчүге үүгле чедер эвес, харын-даа ооң бодун боданырынче, дилээшкиннерге чурукчу-биле катчырынче албадап турар.

Ёзулуг уран үүүлдүң кижиге салдары ындыг болур-дур.

Ол аныяк шүлүкчү-биле мээн беседам бистиң боттарывыстың эпти-ле карак-биле көрүп база киржип турарывыс, уран үүүлде ындыг маргылдааларга капсырлажып турар боорга, мен оон үзүндүү маңаа чижек кылдыр киирдим. А ол маргыллааларының дугайын чугаалаары мырыңай эргежок чугула. Нигилизмниң болгаш ёоза чок скептицизмниң хораны хоозун хоолуургактарың көөргединге алзып турар аныяк, сарыыл кирбээн чамдык чурукчуларының аразында ам-даа тарап турар.

А уран-чечен үнелиин барымдаалап көөрге дыка-ла чигзинчиг, а чамдыкта харын шуут-ла хоралыг, совет амыдыралды кара өжегээр дүмбей караңгы кылдыр, шын эвес көргүзүп турар чогаалларны аныяк эвес искусствоведтериң болгаш чогаалчыларының чамдыктары безин тургузуп кээри оон-даа хараалаанчыг-дыр.

Кижиге үдүүр чоруктуң үезиниң хөлүн эрттир каастап, кояргады кылган уран чурулгазындан халбактанып турар деп мени ынчаар бодаваын. Чок, ол дээрге ёзулуг уран үүүл эвес-тир, чугаа болза ооң дугайында болбайн турар. Кижи төрелгетениң бүдүн салгалдарының сагыш-сеткил талазы-биле хереглелин хандырып турган, хандырып турар болгаш хандырар-даа апаар реалистиг уран үүүлдүң дынгарыкчы дамырагы биске херек.

Шаг-шаанда тывылган ол ёзулуг уран үүүлдүң кайгамчыктыг чаңчылдарын чогаадыкчы ёзу-биле хүлээп албышаан, совет чурукчулар эң-не шыңгыы хыналданы—үениң шенелдезин эрткен чогаалдарының алдын фондузун боттары база тургускан.

Бистер болза шыныың болгаш чөптүг чоруктуң чаа, магалыг делегейиниң төрүттүнгениниң херечилери болур үүгле аас-кежиктиг болуп турар эвес, харын-даа биске, уран үүүлдүң ажылдакчыларынга, эң-не хүндүлүг сорулга—коммунистиг ниитилелдиң кижизин партияның кижизидеринге бодунуң чогаадыкчы күш-ажылы-биле дузалаары онаажып турар.

Совет чурукчулар революцияның баштайгы чылдарындан бээр-ле чаа амыдыралдың тургузукчуларының хүрээлеңинге турупкан. Хамаатты дайынының аар-берге чылдарында безин В. И. Ленинниң айтыышкыны-биле Москвага болгаш Ленинградка элээн каш кайгамчыктыг тураскаалдарны тургускан. Ам-даа турбушаан турар, Андреевтиң кылганы Герценге болгаш Огарёвка, Меркуровтуң кылганы—Тимирязевке тураскаалдар оларның аразында бар. Чурукчулар болгаш графиктер хөй-нинтинің хайныгын турар амыдыралынче идепкейлии-биле кирипкеннер. Касаткин, Кустодиев, Петров—Водкин дээн ышкаш шак ындыг ат-сураглыг чурукчулар база ол чылдарда аныяк турган Сергей Герасимов болгаш өскелер-даа ышкаш ындыг мастерлер магалыг-чаагай чуруктарны тургускан.

Совет чурукчулар боттарының дугайында Маяковскийниң сөстери-биле шынап-ла мынча деп чугаалап болурлар: «Кудумчуларыы-даа бистер каастап турар бис. Шөлдерии-даа бистер шимеп турар бис».

Моориуң кыйгырып турар плакаттары, Ленинниң, Черемныхтың, Маяковскийниң бодунуң чечен шоодуглуг чуруктары аныяк республиканың иштики болгаш даштыкы дайзыннарын килеңнээшкиннии-биле каргап турган. Сурагжаан Бирги аттыг армияның солдады чораан—шылгарацгай чурукчу Митрофан Грековтуң чурааны, ук аттыг армияның дайынчы походтарының чурумал чыл дөмдеглели ол чылларда тургуступ турган. Аркадий Рылов «Ак-көк делгем» дээр бодунуң ат-сураглыг чуруунга революцияның шуурганын ужуп чоруур куу кылдыр алдаржыдып көргүскен.

Чер кырында эң-не кижизиг Кижиниң бодун көрүп турган, сиилбип кылыр улуг аас-кежиннге таварышкан Андреевтиң «Ленинианы» дээр кайгамчыктыг скульптураларын кым билбес боор! Сорук кириишкинниг, сагыш-сеткилди ханызы-биле хайныктырып турар портреттериң ол серия-зы боттарының чогаалдарынга Владимир Ильичиниң өлүм чок овур-хевирин бодарадыры-биле ажылдап турган бүгү делегейниң чурукчуларынга үнелеп четпес дузаламчыны көргүскен. Ряжскийниң «Төлээ» болгаш «Дарга херээжен» деп чуруктары кижилериң сагыжындан уттундурбас. Шадриның тургусканы, романтика-биле сиңниккен күүлүг овур-хевирлер—ооң чураны революцияның ыраажызы Максим Горькийнин портреди, «Ажылчын», «Тараачын», «Чаштырыкчы» деп чуруктары, М. Г. Манизериң «1905 чыл» деп улуг чаагай монументизи болгаш күш-ажылдың сүлдези—кадыыр биле маска дээрже аттыгып үне берген «Ажылчын биле колхозчу» деп, Вера Мухинаның чуруу черле уттундурбас. Б. Иогансониуң тургусканы «Уралдың эрги заводунда» болгаш «Коммунистерни байыскаап турганы» деп чуруктар кезээде сагындырып чоруур. Берлинде тургускан тураскаалга Вучетичиниң тургусканы хостакчы дайынчының овур-хевири бүгүле бөдүүн кижилериң сеткил-сагыжын хайныктырып турар.

Реалистиг уран үүүлдүң дайзынарының меге-хоозун чулчуруушкунарынга чөрүштүр, реалистиг уран үүүл хөгжүп база өзүп, чоннуң амыдыралы-биле, ооң күзелдери болгаш тура-соруу-биле чарылбас харылзаадан чаа-чаа күштерни ап турар.

Социалистиг реализм — кедергей делгем болгаш ужу-кыдыы чок билиишкин-дир, кайгамчык салымчаанныг кижилерни ол бодунуң тугунуң адаанда каттыштырып турар. С. Коненков, Б. Пророков, С. Герасимов, В. Фаворский — бо дээрге боттарын боттары-ла чугаалап турар аттар-дыр.

Бистиң реалистиг уран үүүлүвүстүң эң дээре чогаалдары совет кижиниң сагыш-сеткилиниң ханызында магалыг-чаагай үүүлду илередип, көргүзүп турар. Ол бодунуң маадырлыг ажыл-хереэн бүдүрбүшаан, бодун боду анаа хамааты хүлээлге күүседип турар бөдүүн кижи кылдыр бодаар. Ынчалза-даа черле ындыг эвес. Бистиң үевистиң кижизи бөдүүн кижи эвес, а бодунуң кижизиг бөдүүнүнүң, аас-кежиктиг, чырыткылыг келир үеже бодунуң чүткүлдериниң талазы-биле өндүр чаагай кижи-дир. Ынчаарга ооң бодунда ажытталчак чоруур чогум-на ол магалыг бүдүштү чурукчулар ажыдып илередир хүлээлгелиг.

Бистиң катаптаттынмас үевисти келир үениң кижилери литератураның, чурулганың, скульптураның чогаалдарындан көрүп өөренир апаар болгай. Чурукчу бүрүзү бодунга онаажып турар харылсалганың ханызын медереп билир ужурлуг.

Бистер чурулганың уран үүүлүнге чаа хевирлерни тывар хүлээлгелиг бис, ынчалза-даа совет кижиниң овур-хевирин хажытпас, ооң магалыг бүдүжүнге, сорук кириишкинниг ажыл-ижинге дүгжүр шак ындыг хевирлерни тывар болбайнаан. Ынчаарга бистиң кижизистиң кайгамчыктыг ажыл-херектерин ынчаар чуруп көргүзерде аңаа ханызы-биле ынак болур херек.

Улгады берген украин тараачын хереэжен колхозчу күш-ажылдың дугайында радио дамчыштыр чоокта чаа үве ҮГАЛАЛАШ, бодунуң ол тодаргай чугаазын мындыг сөстер-биле дооскан: **«Дээрге безин чаңгыланы бээр кылдыр, кижиниң чаагай чоруунга шак ынчаар ажылдаар херек».**

Чаа кижиниң дугайында, чаа амыдырал дугайында бодунуң чаагай күзелин ол сагыш-сеткилинден үнүп турар сөстер-биле илереткен-дир. Бистер, совет чурукчулар, чогум-на шак ынчаар чогаадыр, бүдүрер ужурлуг бис. Партия бисти ындыг чогаадылгаже кыйгырып турар.

Бүгүдеге эргим реалистиг уран үүүлду «биргээр бодаарын» ораладжып турар кижилер-биле орукташ эвес бис.

Максим Горький мынча дээн: **«Чурукчу—бодунуң чуртунуң, бодунуң аңгызының медереп билир чери-дир, ооң кулаа, караа болгаш үүрээ-дир; ол—бодунуң үезиниң үнү-дүр».**

Бистиң чогаадылгавысты шак ол хире бедии-биле үнелеп көргени дээш бистер улуг чогаалчыга сагыш-сеткиливис ханызындан өөрүп четтирип турар бис. Совет чурукчунуң турар чери—коммунистиг даартагы хүн дээш демиселдиң мурнуку одуругларында. Ол чаа кижини кижизидер, ооң аас-кежиктиг амыдыралын болгаш сорук кириишкинниг күш-ажылын—чер кырынга эң-не чөптүг ниитилелди—коммунизмни тургузарының ужун күш-ажылды алгап-йөрээр хүлээлгелиг бис.

БИЖИКЧИЛЕР МЕДЭЭЛЕП ТУР

„Крокодил чугаалап тур“

«Улуг-Хая» совхозта ажылчын комитет-биле комсомол организациязының органы болуп турар «Крокодил совхозта чоруп тур» деп шоодуглуг хана солуну бар. Оон арынарында совхозтуң бүгү салбырларында четпестерни үргүлчү шүгүмчүлеп бижип турар. Ылангыя чалгааларга болгаш хулиганнарга, арагачыларга удур шоодуглуг чуруктарны, кым үүү кылган болдур, ол-ла хевээр чуруп көргүзүп турар. Чижээ, дүжүт ажаап алыышкынының үезинде шуушпен, олутпай ажылдап турганнарны, арагачыларны шоодуп, шүгүмчүлеп турган.

Солуниуң бир-ле номеринге ат ажаакчызы К. Сарыг-Ашак эзирик бодунуп хууда аңдын мактап, кудумчуну өрү, куду кижи бастырып кагты дег шаап турганын база уруглар садының ажылчыны Доора Түлүш эзирип алгаш, совхоз директорунга чалчып турганын «Крокодилге» шоодуп бижээн.

Ынчангаш совхозта доктаамал үүнүп турар бо шоодуглуг солуннуң чурум чок кижилерни эде кижизидеринге дузаазы улуг болуп турар. Мурнунда хөй-ниитинин корум-чурумун үреп турган Маады Бадыс-оол, Бүдүп Маадыр-оол ышкаш кижилер ам эттинип, эки ажылдавышаан, ажылчын аныяктарның кежээки школазында өөренип турар.

Ынчаарга ук солун оон-биле кады бодунуң номерлеринге мурнакчыларны база бижип турар. Чижээ, сөөлгү үнген бир номеринге мурнакчы комбайнер Н. Кызыл-оолду, тракторист К. Хууракайны, бир саар инекке онааштыр 1660 литр сүтү саап алган мурнакчы саанчы Бавуу Уйнук-кысты мактап чурааш, үндүрген.

Редколлегия кежигүннери эштер Б. Начын-оол, С. Кызыл-оол, Б. Уйнук олар хөй-ниитичи хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турарлар.

Д. ШУЛУУ.

* * *

Барыын-Хемчик районда «Большевик» кодээ ажыл-агый артелинде «Мурнакчы» деп хана солун бар. Оон бир номеринге суггадындан кадып курганн кукуруза агроном эш В. Наталниковка, хову бригадири С. Доржуга дүрген дуза чедирерин дилеп, билдириишкин өккелген кылдыр чуруп үндүрген. Ында мынча деп бижээн: «1961 чылда кукурузаның бир центнер ногаан массазының бот-үнези 0,20 көпеек турган болза, 1962 чылда ооң үнези 5 рубль 87 көпеек чедир үлгаткан. 1962 чылда тараан 302 га кукурузаның 232 газындан дүжүт албаан. Колхозтуң өтчёттуг хуралы болуп эрткен. Ынчалза-даа баштаар чернин составы эрткен чылдың практиказын ам катаптавайн, ооң уштунуп көрүнер!»

Ук хана солун көрүштүг, чараш үнүп турар. Оон чаа номери үнгенде кижилер ооң чанынга чыглып келген, аразында чугаалашкан, каттырышкан турарлар. Ында колхозтуң мурнакчыларын мактаан, ажыл кылбас маңгысталчактарны шоодуп шүгүмчүлээн турар. Солуниуң редактору эш Х. Отугаш эки ажылдап турар.

К. КАРА-САЛ.

УЛУСЧУ СЕЛЕКЦИОНЕР

УКРАИН ССР. Одесса областың Котовскийде колхоз-совхозтуң бүдүрүлге эргелелиниң Горький аттыг колхозунуң звено удуртукчузу, кукурузаның чаагай дүжүдүүнүң мастери, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры Евгений Викторович Блажевскийни улусчу селекционер деп Украинада ынчаар алап турар.

Ол Украинаның каңдаачал муруу чүгүнүң байдалдарынга кукурузаның үүгле чаагай дүжүдүн өстүрүп турар эвес, харын-даа ол культураның магалыг сорттарының тургузукчузу болуп турар. Ооң тургусканы «котовчанка—1», «котовчанка—2», «белая зубовидная», «кремнистая зубовидная» болгаш өске-даа сорттар гектар черден ортумаа-биле 80—100 центнер тарааны берип турар болгаш Украинаның, Молдавияның, Ставропольдуң колхозтарында, совхозтарында улуг шөлдерде тарып турар.

Е. В. Блажевский бодунуң сорттарының үрезиннерин кукурузачыларның дилээ-биле Казахстанче, Красноярск крайже, Удмурдияже чоруткан.

ЧУРУКТА: Е. В. Блажевский биле бүдүрүлге эргелелиниң хыналдаүрезин лабораториязының эргелекчизи Е. Л. Селина кукуруза үрезининиң үнерин тодаргайлап турлар.

Фото А. ФАТЕЕВТИИ. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ИВАН МИРОНОВИЧ „ШЫДАЙ-ДЫР“

Чолдаксымаар дурт-сынныг, төгерик арынныг, хүрең шырайлыг, кара карактарлыг, даштындан көөрге томаанныг ышкаш, үжен хар иштинде бир кижи дөрт чыл бурунгаар Булуң-Терек суурга көстүп келген. Ынчаарда Булуң-Терекке турган «Бурунгаар» колхозтуң конторазынга ол «томаанныг» кижи чедип келгеш: «ажылдаарым багай эвес кижи мен, техникага сонуургалым улуг, артель кежигүнүнге мени хүлээп алгаш, чолаачылар белеткээр курсче чорудуп көрүңер, илегелиңер шынзыдын шыдаар мен» деп, баштаар черниң даргазындан дилээн.

Колхозтуң күсели-биле үш ай дургузында ол өөренгеш, чолаачылаар эргениң шынзылгазын тудуп алган чаныр келген. Ынчалзажок көдээ ажыл-агый артелинге демги «чолаачызы» үүгле бүдүн чартык ай ажылдааш, «алыр ажыым эвээш-тир, өг-бүлелиг кижи мен» дээш, колхоз машиназын кудумчуга тургузуп каапкаш, суг ажыл-агый черинің Булуң-Терек участогунга шөлээн чолаачылай берген.

Чаа ажылдап барган черинге ол ажыктыг ажыл-даа кылбаан, күрүменің аңаа даандырган машиназын үрей маңнадыр, эзирип алгаш, машина башкарарының чурумун каржызы-биле үрээр, автомобильди хуузунда чоруунга ажыглап туруп берген.

Ниитиниң акша-хөреңгизи-биле өөренип алгаш, чаңгыс көпеек шаа хире ажыктыг ажыл кылып бербээн болгаш колхозтан бодунуң туразы-биле үнгеш, өске организацияже шилчивишаан, шак ындыг бак үүүлдерни үүлгедип чоруп берген чогум кымыл ол? Ол дээрге 1925 чылда төрүттүнген, 1946 чылдан бээр партия кежигүнү, 1959 чылга чедир Хакас автономнуг областың Абакан хоорайынга аар-саар ажылдар кылып, арагалап, хөй-ниитиниң чурумун чаңгыс эвес удаа үреп чораан, а амгы үеде Булуң-Теректің «Шыдай маадыры» апарган Иван Миронович Сазанаков деп кижи-дир. Кадайын, дөрт ургуларын Сазанаков каапкаш, Сунчукова деп база-ла арагачы кижи-биле «өгленчип» алгаш, Тываже дезип келгени ол чүвең иргин.

Коммунист кижи арагалап, өг-бүле талазы-биле будулуп, ажы-төлүн, бадылгалыг кадайын каапкан турда, ооң ынчаардагы бактаап турганы партия организациязы чогуур хемчээн чүге албаан ирги? деп айтырыгны Сазанаковтуң «алды янзы аргалыы, беш мегелин-биле» тайылбырлаар апаар. «Сазанаков кажан элээр чорда, ону даштындан көөрге, тергиин томаанныг кижи кылдыр сагындырар, а кылаң караны чооглапканда, аскындан ак көвүк хөөреп үнүп келир кижи боор. Ооң кажар болгаш овуузуннуун чүү дээр боор!» деп, Булуң-Терек суурнуң чурттакчыларының чугаалап турары-ла кончуг шын.

Сазанаковтуң төлеп чок, арагалаар, хөй-ниитиниң чурумун каржызы-биле үрээр чоруу ылаңгыя сөөлгү үеде кедереп барган. Чижээ, 1962 чылдың июньда ол барык медерелин оскундур арагалап алгаш, Хараганыг-Хову деп черге автомашиназы-биле хамааты М. Седипейниң мотоциклин чуура бастырган, а үрелген мотоциклдиң эзэзи таварылга болуп ырадыр чаштай бергеш, амы-тыныг арткан.

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында партия эге организациязының коммунистери боттарының хуралында арагачы, автомашинзны башкарарының чурумун каржызы-биле үреп, хамааты кижиниң амы-тынын айылга таварыштырар часкан Иван Сазанаковтуң (совхоз салбырының партия эге организациязындан, ооң бактаап турары) тускай хөрээн чугаалажып көргеш, ону партияның хүрээлеңинден үндүрер деп шиитпирлээн турган. А Улуг-Хем районнуң партия комитединиң бюроозу эрткен чылдың ноябрьда коммунист Сазанаковтуң ол-ла тускай хөрээн чугаалажып көргеш, «Партия организациязының хуралының шиитпирин шын деп санаар болгаш И. М. Сазанаковтуң «ак-сеткилдиг» мининишкинин база моон соңгаар эттинип, чазалып алыр талазы-биле «шынчы» сөзүн бергенин барымдаалааш, ону партияның хүрээлеңинден үндүрбейн, СЭКП кежигүнүнүң кандидадынче шилчидер» деп доктаатткан.

Партияның Программазында болгаш Уставында айыткан коммунизм тургузукчузунуң мораль талазы-биле дүрүмүнүң принциптерин Сазанаков күүседип, сагып чоруур бе? Чок, ол каржызы-биле үрел чоруур. Партия кежигүнүнүң бедик адын бужартадып, харын-даа хоойлу-дүрүмге удур кеминг херекти үүлгеткен Сазанаковту партияның хүрээлеңинге арттырып каарының кандыг-даа барымдаазы чок турган.

Бодунуң бүрүзүн «ак-сеткилдиг-биле» миннип, районнуң партия комитединиң бюроозунуң мурнуунга «шынчы» сөзүн берген Сазанаков ам канчаар ажылдап, чурттап турарыл? Мурнуку хевээр-ле ол арагалап, хулисаннап, ажыл шагын үзүп, партияның сагылга-чурумун каржызы-биле үреп турар. Чижээ, ол суг ажыл-агый черинің Булуң-Терек участогунуң пилорама башкарыкчызы болуп ол ажылдавышаан, бо чылдың февраль 14, 15, 16 хүннеринде улаштыр арагалап, ажыл шагын үскен.

Кажан Сазанаков эзирик чорда Булуң-Терек суурнуң чурттакчылары сөөлгү үеде оон коргар апарган. Улусчу дружинаның болгаш эш-хуузунуң судунуң кежигүннеринге Сазанаков ам шуут-ла кыжаныр, бак состер-биле оларны дорамчылап эгелээн. Чижээ, 1963 чылдың февраль 16-да, эртенгиниң 11 шакта Сазанаков Булуң-Теректе харылзаа салбырының бажыңынга эзирик чедип келгеш аңаа турган тракторист Санчыны кижи аскынга эптежир аргажок сөстер-биле дорамчылап, ол хамааты кижиже чудуруун арныр эгелээн. Улусчу эки-тура дружиназының кежигүнү эш Докмит Сазанаковту сургап, бажыңыңарга барып удуп, дыштанып алыңар деп сүмелээрге:

— Сен дыка көгүвейн тур, Иван Миронович шыдай-дыр, менче турааар болзуңза, молдуруун чуура шааптар мен дээн соонда ийи караан чидилип алгаш, дружиниктиг кырынче шурай берген. Ону харылзаа салбырының бажыңындан үндүргеш, совхоз салбырының конторазынче эккел чорда, орук дургаар: «Мени канчаадаа шыдавас силер, ыттар! Партия кежигүнү кижи мен. Он беш хонуктуг хоругдалдан-даа чалданмас мен, он рубльге торгаарындан-даа кортпас мен» деп кышкырып чораан. Конторага совхозтуң эр, хөрээжен ажылчыннары, школаның эр, хөрээжен башкылары дыңнап турда, Сазанаковтуң чулчураан бак сөстерин парлаалга бижиирден туржук, кижи аскынга безин эптештирери берге.

Партия кежигүнүнүң бедик адының артынга чаштынып алгаш, коммунист кижиниң ат-алдарын, арынүүрүн бужартадып, партияның сагылга-чурумун болгаш хөй-ниитиниң чорум-чурумун каржызы-биле үреп чоруур арагачы Сазанаковка хамаарыштыр чогуур хемчээн алырының үезин ам черле келген боор.

А. ДУГЕРЖАА.

Аас-кежиктиг

Эрзинге үр чылдарда чурттап келдим. Кым-бир кижи Хөндей-Аксы деп адапкан болза, ам безин мээн караамга өпегер хараганнарлыг, бедик терезиннерлиг, аът өртээр өрген безин көзүлбес шынаа чер көстүп келир. Хөндей-Аксы шынап-ла чоокка чедир-ле ындыг турган. Ам ол чер мырынай таныттынмазы-биле өскерилген. Ону бодаарга, «шаг шаа-биле турбас...» деп тыва улустуң чугаалажып чораанны база ужурлуг-дур ийин.

Амгы Хөндей-Аксы дээрге, электрилит, радиолуг, школалыг, эмнелгелит, клубтуг, яслилиг, чүгле Эрзинде эвес, харын Тывада чечектелдир өзүп сайзыраан, чараш колхозчу суурларның бирээзи. Ол чаа суурну тудуп турган, ооң ээлери, күш-ажылчы кижилериниң амыдырал-чуртталгазы база-ла таныттынмас болган,—шупту-ла аас-кежиктиг, бай, шыырак, культурлуг чурттап турар апарганнар.

Ол ындыг амыдыралдың бир чижээ суурнуң төп кудумчузунда чурттап турар, хөй ургуларлыг бөдүүн колхозчу өг-бүленің чуртталгазындан көрүп болур бис. Ол дээрге Майдыр Маа-Хөө биле Конгалчы Эрикситмаа оларның найыралдыг улуг өг-бүлезидир. Чаңгыс аай төлевилел-биле тутканы, манзы крышалыг, өрус печкалыг, дозулап каан шалалыг, ак-түн чугайлыг, каас дерилгелиг, делгем чүве ышкыжыл, хөй ургуларлыг кижилер «чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы» деп үлегер чугаада сөглээни дег, чыргалдыг чаагай чурттаар апарган. Бисти көрүңерден, аас-кежиктивисти, бо хамык ажытөл колдуунда-ла күрүненің халас хандырылгазын ап, өөренип, кижизип, өзүп доруктулар. Хөй ургуларны божуп өстүргениң дээш мецээ Совет чазаам 1957 чылда «Маадыр ие» деп бедик атты тывыскан. Ам ургуларывыстың хөй кезии эртем-сургуулдуг, бедик культурлуг, ёзулуг хамаатылар болган. Олар чыглып келгенде хөглуг-омаавыс аажок апаар. Ургуларын өзүп келгени-биле хөй кижи колхозка ажылдаарга, олча-ажык-даа эгээртинмес боор-дур— бажыңга кирип келдим. Бо бүгү байдалды көөрге, бажыңның ээлери улуг өг-бүленің кайы хире бай, шынапла хоорай ёзузу-биле чурттап олурары мырынай-ла илден болду.

Хөй ургуларны өстүрүп кижизиткен, ажыл-ишчи, бөдүүн колхозчулар Майдыр Маа-Хөө, Конгалчы Эрикситмаа ашак-кадайның ажыл, амыдыралы-биле танышар сорулгалыг киргениң ол. Өг-бүленің баштыны Майдыр ашак, оларның-биле беседаныц эгезинге хөй ажы-төлүнүң дугайын элээн чугаалаан.

— Бистің ургуларывыс шупту 11. Улуг ургуларывыс Серээ биле Белчитмаа өглеңип алгылаан, база бо-ла кудумчуда чурттап, төрээн колзувуста бистің-биле кады ажылдап турарлар. Олардан бичелери Зайцев, Дүүп, Сүүкей олар база-ла бистің колхозта ажылдап турар. Он класс дооскан Мөңгүн деп оглувус Совет Армияның албанында, ооң бичелери Нарын болгаш Эрзин школаларында өөренип турар, а эң бичии оглувус Кызыл-оол бо олурганы бо-дур — дээш, шоваа характарлыг, кайгалзымаар оолчукче ашак айты-дыр. Ооң чугаазын кадайы Конгалчы хенертен үзе кирбишаан:

— Эрги Тываның үезинде бис ышкаш хөй ажы-төлүг кижилер байларның чалчазы боop, бактың багын көрүп чораан чүве болдур ийин, оглуккум. Ам дээрге магалыг чиксээнин-не чиир, туралааның-на садып алыр. Бо бүгү болза Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынының ачы-хавыяазы-дыр ийин — деп, ол улуг чоргаарал-биле чугаазын дооскан.

Кожа өрээлде ийи элээди ургуларын аажок-ла кичээнгейлиг кичээлдээн, чамдыкта бот-боттарындан сымыранчып айтырышкан олурлар. Оларның столундан ырак эвес ханада «Шын», «Тываның аныяктары», «Коммунистиг күш-ажыл дээш», «Пионерская правда» солуннарны көктээш, чыскаалдыр азып каанын, этажерка доолдур чечен чогаалдың янзы-бүрү номнарын көргеш, «ынча хөй кижилерниң сонуургалы ындыг хөй янзы болбайнаан» деп иштимде бодандым.

— Бис ийиниң бижик-билиивис пат улус болгай бис. Солун, сеткүүлдер келир-ле, дөө 'ийи уруувус биске үүве арттырбайн номчуй шаап бээрлер. Барык-ла ай бурунгаар боор, бир солунда усть-лабинчилериң бүгү чурттун көдээ ажыл-агый ишчилеринге кыйгырыын дыңнаан бис—деп, Майдыр ирей сергек кирип чугаалап эгеледи. — Ол эштерниң кыйгырыы шынап-ла чүүлдүг чорду ийин. Бистің чуртка коммунизм тургузар болганда, көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшили херек. Ол элбекшил хөй миллион колхозчулар биетерниң, совхозтар ажылчыннарының күжениишкинниг күш-ажылы-биле тургустунар апаары билдингир.

Бистің чоокта чаа улгаттыр каттышкан колхозувустың ажыл-ишчилери ол кыйгырыгны изин-биле детки-вишаан, бо чылдың бүдүрүлге планын эде көрүп, чаа улуг сорулгаларны салган. Мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, тудугну калбартыр талазы-биле улуг сорулгалар ол планда көрдүнген. Ону барымдаалааш, колхозчу бүрүзү чаа хүлээлгелерни алган. Бис ийи кыргаанар бечүве ышкыжыл, хөй ургуларлыг кижилер «чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы» деп үлегер чугаада сөглээни дег, чыргалдыг чаагай чурттаар апарган. Бисти көрүңерден, аас-кежиктивисти, бо хамык ажытөл колдуунда-ла күрүненің халас хандырылгазын ап, өөренип, кижизип, өзүп доруктулар. Хөй ургуларны божуп өстүргениң дээш мецээ Совет чазаам 1957 чылда «Маадыр ие» деп бедик атты тывыскан. Ам ургуларывыстың хөй кезии эртем-сургуулдуг, бедик культурлуг, өзүлүг хамаатылар болган. Олар чыглып келгенде хөглуг-омаавыс аажок апаар. Ургуларын өзүп келгени-биле хөй кижи колхозка ажылдаарга, олча-ажык-даа эгээртинмес боор-дур—

Өг-бүле

К. ӨЛЗЕЙ,
бистің штаттан дашкаар корреспондентивис.

ЛЕКТОР КЕЛГЕНДЕ...

— Солун беседа дыңнаар-дыр, чылгы кааптаалы.

— Бисти ам-на сактып каап, эргип келген-дир, аа. Колхоз даргалары-дыр бе?

Саанчылар болгаш кадарчылар ынчаар чугаалашпышаан, дүрген чыглып келгеннер.

*«Ленинчи орук» колхозтуң төп сут-бараан фермазынга Бояровка школазының башкызы, политиктиг болгаш эртем-билиглерин кептередир Ниитилелдің (Каа-Хем район салбырының) кежигүнү эш М. Шыдыраа ферма коллективинге солун беседа кылган. Беседа янзы-бүрү темаларга болган. Хамыктың мурнунда РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдага хамаарыштыр райондан болгаш республикадан чаа медээлерни дыңнаткан. Ооң соонда бүгү делегей байдалының талазы-биле допчу тайылбырны кылган. Совет демократияның буржуаз демократиядан артык күштүүн, ылаңгыя совет соңгулда системазы-биле буржуаз соңгулда системаз

ТЕС-ХЕМНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНДЕ

* * *

ДЕПУТАТТЫҢ БРИГАДАЗЫНДА

Самагалдай суурда дааранылга мастерскаязының коллективи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты эрткен чылын-на чаалап алган. Үш бригаданың составы 9 херээженнерден тургустунган. Ол бригаданың кежигүннери чеди чылдың бешки чылында күүседири-биле мындыг хүлээлгени боттарынга ап турар: ай бүрүзүнүн бүдүрүлге программазын 105 хуудан кудулаттас; бригаданың кежигүн бүрүзү политиктиг болгаш ниити билиин өстүрер дээш өредилгениң кандыг-бир хевиринге ыяавыла хаара туттунуп, улам ыңай өренир; хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржир.

Бригада ол хүлээлгезин шынапла эрестиг күүседип турар. Январьда 590 рубльдиң продукциязын бүдүрер тургаш, 688 рубльдиң продукциязын бүдүрүп, планын 110 хуу күүседип шыдаан. Бригаданың бүгү кежигүннери «хөйү чаңгызы дээш, чаңгызы хөйү дээш» деп коммунистиг принцип-биле ажылдап чаңчыккан. Оон ачызында оларның аразында ажыл нормазын күүсеттпейн турар чаңгыс-даа кижи чок.

Мурнакчы бригаданың составында ажыл нормазын үргүлчү-ле 110 хуудан кудулаттпайн турар О. Аракчаа, А. Бадын дээн ышкаш хоочун дааранылчылар бар. Бригаданың бүдүрген продукциязының шынары доктаамал тергиин эки болуп турарын онзалап демдеглээр херек.

Сураглыг бригаданың удуртукчузунда чеди чыл бүдүрүлге стажтыг, кайгамчыктыг уран мастер Т. Долгар ажылдап турар. Ол шынап-ла мергежилдиг удуртукчу, идепкейлиг хөй-ниитичи. Т. Долгарның хөй чылдарлыг ак-сеткилдиг күш-ажылын, хөй-ниитичи организакчы чоруун Самагалдайның ажылчы чоннары бедии-биле үнелеп, чоокта чаа ону район Советинин депутадынга соңгуп, улуг идегелди көргүскен.

Т. Долгарның удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы РСФСР-нин Дээди Советинге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге турасказаткан күш-ажылчы ээлчегге киришпишаан, февральдың бүдүрүлге планын 5 хонук бурунгаар бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеткеш, делегей херээженнериниң эп-сеткил каттыжышкынының хүнү—март 8-ке база бүдүрүлгечи белектерлиг ужуражып турар.

Чурукта: коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири, Тес-Хем район Советинин депутады Т. Долгар.

Сөзү болгаш фото **Ч. Сүлдүмнүү.**

* * *

Күш-ажылчы кызымак ие

Соян Чамзыевна Севилчей «Ак-Эрик» колхоз тургустунгандан бээр-ле колхоз бүдүрүлгезинге ажылдап келген. Баштайгы чылларда мал-даа малдап чораан. Ам ол колхоз төвүнде ясли-садта хеп чүп ажылдап, ол ажылынга ак-сеткилдиг, кызымак болганы-биле мактадып турар. Бо ажылынга ол 4 чыл ажылдап келген.

Севилчей Соян кызымак күш-ажылчы болурундан ангыда, үлегерлиг ие. Ол—чеди уругларның иези. Кызыл-Чыраа сес чыл школазында оон 4 уруу өренип турар. Олар школага өренип келген чылдарында багай өренип көрбээннер. Бо өредилге чылының бирги чартыында 8-ки класста өренип турар Бижи-Хөө көнчуг эки, 6-гы класста Маша—ударник, 4-кү класста Миша болгаш 2-ги класста Зоя база-ла ударник өренгеннер.

Эки өредилгеден ангыда, бо уруглар биче сеткилдиг, хөй-ниитичи, күш-ажылга ынактар. Ол ышкаш, школада бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүн идепкейлиг киржикчилери бооп келген. Ийи улуг оглунуң бирээзи—Совет Армиянын хүрээлецинде шериг албанын эрттирип турар, өскези—көдээ Советте ажылдап турар. Олар школаны база-ла эки өредилгелиг доосхан. Эң бичии кызы ам-даа өөренмейн турар.

Бо бүгү иенин сагыш човангыр хайгааралының, үлегерлиг кижизидилгезинин түннелинде чедип алдынган. С. Соян школаның адаиелер комитединин кежигүнүнде соңгуткан, школага бо-ла кааР, янзы-бүрү шеф ажылдарынга эң идепкейлиг киржип келген.

Коммунизм үезинге чурттаар, ажылдаар аныяк салгакчыларны ёзулуг кижилер кылдыр кижизидер дээш ие боду бүгү күжүн салып, март 8-ке өөрүшкүлүг ужуражып турар.

Б. ДИРЧИН.

Тес-Хем район.

Колхозтуң хайныышкынныг ажылында

САМАГАЛДАЙ. **(Телефон-биле).** Артель бүдүрүлгезинге херээженнер улуг күш болбушаан, колхозчуларның чуртталга амыдыралының культуразын улам эжижидер, төрээн суурун чаагайжыдар чугула ажылхерекке организакчы болгаш бот-идепкейлиг киржип турар. Манаа Тес-Хем бүдүрүлге эргелелинин «Чодураа» колхозунуң херээженнериниң (чөвүлелдің даргазы эш С. Салзынмаа) ажыл-ижин чижекке көргүзүп болур.

Бо чылдың баштайгы ийи айында безин колхоз күрүнеге 166 центнер эътти болгаш 50 центнер сүттү саткан. Ниитиниң малы амгы үеде менди болгаш хүр кыштаглап турар. Бо талазы-биле, ылангыя чаш малды бүрүн доруктурып өстүреринге херээженнериниң ролю улуг.

Малдың амгы массалыг ооллап эгелээнинге холбаштыр 60 ажыг херээженнерни кыштагларже сакманщиктедип немей үндүрген, оларның хөй нуруузу аныяктар. Аныяктар звеноларының малчыннар-биле демниг күш-ажылының түннелинде баштайгы төрээн үш мүң ажыг хойнун хураганы шупту менди.

Сүт-бараан фермазында ажыл-иш база бедик көргүзүглерни илередип турар. Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 72 инектиң бызаазы эки доругуп турар. Оюн Ким эрткен чылын тыва инек бүрүзүнден 1300 кг сүт саарын хүлээнгеш, херек кырында 1400 килограммны саггаан, а Баткар Седей 1500 килограммның орнунга 1649 килограммны саггаан. Оларның болгаш өске-даа саанчыларның амгы көргүзүглери база өөрүнчүг. Хой ажылында Болат-оол Көгей, Сырат Диизенмаа ышкаш үлегерлиг малчыннар база хөй.

Колхозта херээженнер чөвүлели бодунун ажылын масса активке даянгаш, баш бурунгаар көрдүнген план ёзугаар чорудуп турар. Социалистиг чарышты калбартыр, оон чедиишкинниг күүселдезин организасстаар талазы-биле чөвүлелдің ажылынга, оон чанында хөй-ниити комиссиялар боттуг дузалажып турар.

Төрээн суурунуң чаагайжыдылгазы, арыг-шевер, эң эки чуртталга бажыны дээш чарыш улам калбарган. Белдир-Арыг суурнуң кудумчуларында тарымал ыяш чыл бүрү-ле немежип турар. Бора Диизенмаа, Дензин Ызыгуур, Биче-оол Саартай ышкаш чуртталгазы культурлуг, бажынының иштики дерилгези үлегерлиг херээженнер хөй.

Республиканың спорт-культура амыдыралы

Сибирь зоназының чемпионнары

РСФСР-нин улустарының чайгы III спартакиадазының Сибирь зоназының хостуг хүреш маргылдаазы үш хүн үргүлчүлээш доозулган. Чидиг сегиржип алышкыннарның үшкү хүнүнде мөгелер түннел ужуражышкыннарга киржир эрге дээш боттарының бар күжүн, аргаларын болгаш дуржулгазын ажыглап хүрежип турган.

Сибирь зоназының бо маргылдаазының ийиги хүнүнде Тыванын спортчулары чедиишкинниг болуп, барык оларның шуптузу тиилелгелерни алган турган, ынчангаш бистиң командавыстың ниити байдалы эжижип, Кемерово, Омск дээн чижектиг областарның командаларының алган саны-биле барык ден саннарны алган турган, ынчалза-даа үшкү хүнде чемпион ат дээш маргылдааны уламчылап турган дөрт мөгевистиң үжү баштайгы ужуражышкыннарга аштырышкыннарга таварышкан.

Эң чиик дензинин мөгелери спорт мастери Сидоров (Омск) болгаш Ооржак (Тыва АССР) таваржы берген. Бирги разрядчы Ооржак мастерге удур элээн чараш аргаларны хереглеп, аваангыр хүрежип турган, 3 минута эртип чорда бодунун удурланыкчызының оптуг аргазын эскербейн аштырышкынга таварышкан.

Иркутск областың төлөөлекчизи спорт мастери Андреевтин бистиң чангыс чер чурттуувус Мережко-биле ужуражышкыны көрүкчүлернин кичээнгейин хаара туткан. Оларның кайызынын-даа эзт-ханы, дурт-сыны ден, кашпагай хүрежир мөгелер. Николай Мережко баштайгы минуталарда мастерге октадыр хире-даа эвес турган, ынчалза-даа Иркутскиниң мөгези ужуражышкыны арыг тиилеп алырын оралдашпайн кажар арга-биле анаа-ла шак эрттирип, артык балл алырын бодап хүрешкен, чүге дизе бир эвес Андреев арыг тиилелге дээш хүрешкен болза оон күжу дыка үнер, а арыг тиилелге болбайн барып-даа магат чок, ынчангаш түннел ужуражышкынга ол бергедей берип болур турган. 10 минута иштинде үргүлчүлээн ол ужуражышкынны Андреев 7 : 3 баллга тиилээн.

Чиик дензинин мөгелери Николай Таскараков (Тыва АССР) болгаш А. Брайконуң (Кемерово) ужуражышкыны шоолуг үр-даа болбаан. Кемеровонуң спортчузу 2 мин. 37 секунда эртип чорда Таскараковтуң ийи чарның хевиске чыпшыр базынкан. Аар дензиге база-ла Кемеровонуң мөгези, спорт мастери Вахтель Томскинин бирги разрядчызы Чернышевту 57 секунда иштинде чиик октаан.

Ынчангаш бо маргылдаага Тыванын мөгелериден чүгле чангыс И. Хасанов түннел ужуражышкынга киржир эргелиг арткан. Ол түннел сегиржип алышкынга Красноярскиден келген спорт мастери Скаскевич-биле хүрешкеш база-ла аштырып, үшкү черни алыр аргалыг болган.

Сибирь зоназының чемпионнары атты дензи аайы-биле дараазында спортчулар чаалап алган: А. Сидоров (Омск), Б. Андреев (Иркутск), В. Скаскевич (Красноярск), А. Брайко (Кемерово), П. Бестаев (Омск), В. Петров (Новосибирск), Ю. Бусацкий (Красноярск) болгаш А. Вахтель (Кемерово). Сибирь зоназының бо чемпионнары РСФСР-нин улустарының чайгы спартакиадазының түннел маргылдаазынга өске зоналарның тиилекчилери-биле чемпион ат дээш хүрежирлер.

Командалар аайы-биле түннел мындыг: бирги черни Красноярск крайның командазы алган. Ол команданы Тыва АССР-нин спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының Эвилелиниң чөвүлелиниң тураскаалдыг күбогу, Хүндүлел бижик болгаш вымпел-биле шаннаан. Ийиги черни Новосибирск областын, үшкүзүн Омск областын командалары алган. Ол командаларны вымпелдер болгаш Хүндүлел бижиктер-биле шаннаан. Дараазында черлерде: Иркутск областың, Алтай крайның, Кемерово, Томск областарның, Тыва АССР-нин болгаш Тюмень областың командалары.

Маргылдааның кол судьязы, республика категориязының судьязы И. Колодников түннелди үндүрген соонда Тыва АССР-нин Дээди Советинин даргазы, профэвилелдер обкомунуң чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбуга сес берген.

— Сибирь зоназының хостуг хүреш маргылдаазы Тыванын спортчу амыдыралынга улуг болуушкун-дур. Бистин аныяк республикавыстың командазы, кызылчылар, Сибирьнин шилиидек мөгелериниң биске келгенинге өөрүп, чүректиң изиг байырын чедирип турар деп Дээди Советтиң даргазы чугаалаан.

Бистин мөгелеривис бо маргылдаага силерниң байлак дуржулганарны, спортчу бедик үлегеринерни хөйнү өөренип алган, ол бисти өөртүп турар, ол чорук Тыванын спортчуларының моон соңгааргы чедиишкиннеринге улуг дузалыг, спортчу найыралывысты улам быжыглап, ботбодувуска дузалажып, бурунгаардаал, силерге чедиишкиннерни күзедивис деп уламчылааш, Т. Ч. Норбу маргылдааның киржикчилери командаларга тураскаалдыг шанналарны болгаш Хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Маргылдааның киржикчилеринге Кызылдың уран чүүл коллективтериниң киржикчилери улуг концертти көргүскен.

Чурукта: маргылдааның тиилекчизи—Красноярск крайның командазы.

А. АИР.

Фото авторнуу.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралының документилери

МАЛЬМЕ. (СЭТА). Тайбыннын Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиуму Швециянын хоорайжыгажы Мальмеге бо чылдың март 2—3-те хуралдааш, элээн хөй документилерни, оон иштинде Европаның улустарынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Бо кыйгырыгда чугаалап турары болза: «Термоядролуг дайынның айылы ам кажангызындан артык шынгыы дээрзин Европаның улустары билип алыр ужурлуг. Де Голль биле Аденауэрниң шериг эвилели, НАТО-нуң хөй талалыг атомнуг күштерининиң тургустунганы, Европаның районнарында даштыкы ядролуг базалар, Соңгу далайда, Атлантикада болгаш Чер-ортулу далайда «Поларис» ракеталар-биле чепсегленген суг ишти-биле чоруур хемелер болгаш суг кыры-биле чоруур корабльдер ол айыылды күштелдирип турар».

Бо байдалда бүгү улустар боттарының чазактары дараазында негелдерни хүлээп алырын эң энергиялыы-биле чедип алыр ужурлуг дээрзин кыйгырыгда чугаалап турар:

«Ядролуг чепсек чок, а кызыгаарлаттынган чепсегленишкиннерлиг делгем зонаны Европаның төвүнге тургузар.

Европаның төвүнде бүгү даштыкы ядролуг базаларны узуткаар. Делегейниң ийиги дайынының соонда Европада арткан бүгү айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээри-биле делегей керээзин чарар.

Ийи герман күрүнелериниң туруп турарын болгаш оларның амгы кызыгаарларын бүгү чурттар хүлээп көөр.

Барының Берлинниң айтырыын ол хоорай соок дайынның төвү эвес кылдыр, оон хамаатыларының эргежыктарын болгаш эргелерин хандырар база өске-даа бүгү чурттар-биле оон даштыкы харылзааларын магадылаар кылдыр шиитпирлээр.

Бо саналдар болза бүгү европа чурттарга амыдыралчы ужур-дузалыг болур дээрзин кыйгырыгда демдеглеп турар. Айыыл хүн келген тудум күштелип турар. Европаны болгаш кижи төрелгетенни камгалап алыр төлээде улустар хөделир ужурлуг».

Чепсегленишкинни дүжүрер болгаш тайбың дээш часкы кампанияны чорудар дугайында кыйгырыынга Тайбыннын Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиуму «тайбыңны камгалаары-биле хөделиишкиннернин калбак кампаниязын бүгү чурттарга дараазында айларда хары угда чорудар деп тайбыңга ынакшылдыг бүгү эр, херээжен кижилерни, тайбың дээш демисежип турар бүгү шимчээшкиннерни болгаш организацияларны кыйгырып турар».

Европада болуушкуннарның айылдыг хөгжүлдезин айыткаш, Тайбыннын Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң демдеглеп турары болза: «Ол айыыл улустарның күзелсоруунга чөрүүп турар. Кижи төрелгетен ядролуг халапты соксадырын күзеп турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны болгаш чепсегленишкиннерге чарыгдалдарны кызырарын кижи төрелгетен күзеп турар... Ынчалзажок тайбынны манаарының аргазы-биле чедип ап болбас: улустарның күзел-соруун бадыткап тургузарынга хөделиишкиннерни, бүгү кижилерниң талазындан хөделиишкиннерни тайбын негеп турар».

Кыйгырыгның түннелинде чугаалап турары болза: «Тайбыннын Бүгү-делегей Чөвүлели болгаш тайбың дээш демисежип турар өске-даа хөй-хөй организациялар дараазында айларда походтарны, митингилерни, чыскаалдарны, дилеглерни болгаш тайбын дээш демиселдин янзы-бүрү негелделерин болгаш айтырыгларын деткип турар ажыл-чорудулганын өске-даа хевирлерин чорударының планнарын чогаадып кылган. Ажыл-чорудулганын ындыг хевирлерин кым-даа организастаан болза, оларга байыр чедирип, ындыг ажыл-чорудулга 1963 чылдың чазы тайбын дээш демиселге төөгү талазы-биле эргилделиг үени кылган турар күчүлүг күш болган турары-биле ону деткиир деп бүгү кижилерни кыйгырып тур бис».

Кыдат-пакистан дыңнадыг

ПЕКИН. (СЭТА). Кызыгаар дугайында кыдат-пакистан дугуржулгага ат салганы-биле холбаштыр Кыдат Улус Республиканың болгаш Пакистан Республиканың чазактарының кады кылган дыңнадынын парлап үндүрген. Кызыгаар дугайында дугуржулганы чарган чорук Кыдат биле Пакистанның аразынга найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга база хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг дээрзинге бүзүрелин ийи талалар илереткен.

Кыдат-индий кызыгаар дугайында маргылдааны Кыдат биле Индияның аразынга дорт чугаалажышкыннарның аргазы-биле чөптүг болгаш угаазылалдыг шиитпирлээринге ийи чурттарның чазактарының төлөөлекчилери идеген турарын дыңнадыгда айтып турар. Кыдат-индий кызыгаар айтырыын чугаалажышкыннарның аргазы-биле тайбың шиитпирлээрин чедип алырынга шиитпирлиин кылат чазак база катап бадыткаан.

Индий чазакка кыйгырыг

ДЕЛИ. (СЭТА). Онза байдалдың хоойлуларынга үндезилээш, хоруг-даттырган Индияның компартиязының кежигүннерин хостаарынче чазакты «Нью Эйдж» солун кыйгырып турар. 200 хире коммунистерни хостап үндүрген болза-даа компартиянның, профэвилелдериниң болгаш таваачыннарның массалыг организацияларының 750 ажыг көскү ажылдакчылары ам-даа эрги хевээр кара бажыңнарда туруп турар деп, үүлле айыткан. Оларның аразында — парламентиниң 10 депутаттары бар.

Реаксычы хөөнүүг бүдүрүлге ээлери боттарынга таарышпас кижилерден адырлып алыр дээш, чурттаулам-на быжыгып турар профэвилелшимчээшкиннинге согуушкун таварыштырары-биле тудуп хоругдаар профэвилелдериниң кежигүннериниң данзызын полицияга дамчыдып берип турар деп, үүлле чугаалаан.

Тудуп хоругдаан болгаш суд, истелге чокка кара бажында тудуп турар коммунистерниң херээн доп-дораан эде көөрүнче төп чазакты «Нью Эйдж» кыйгырган.

СЫГАП ТУРАР

РИМ. (СЭТА). АКШ-тың президентизиниң чоруткан төлөөлекчизи Мэрчентиниң итали удуртукчулар-биле чугаалажышкыны Римде эгелээн. Мэрчент ээлчег ёзугаар Италияның министрлер чөвүлелиниң даргазы А. Фанфани-биле, даштыкы херектер министри А. Пиччони-биле болгаш камгалал министри Дж. Андреотти-биле ужурашкан.

«НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузарының талазы-биле америк чазактың планнарын боттандырары-биле холбашкан дыка хөй айтырыгларны ол ужуражышкыннарның чорудулгазында чугаалажып көрген. Болур деп турар парламент соңгулдазынга холбаштыр амгы үеде Италияда соңгулда мурнунуң кампаниязы калбарып турарын барымдаалаш, Мэрчентинин итали чазактың удуртукчулары-биле чугаалажышкыннарының толаргай түннелдерин чарлавайн, чажырып турар.

Хөй түңнүг хээли дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Куба контрреволюсчулар-биле кады 18 америк ужудукчулар 1961 чылдың апрельде Кубаже кылган буурап дүшкен халдаашкынга киришкен дээрзин АП агентилел дамчыткан. Оларның иштинден дорт ужудукчу Кубаның девискээриниң кырынга ужудуп турган үезинде амызындан когараан.

Бистиң ашактарывыс 1961 чылдың февральда билдинмес черже кончуг чажыт байдал-биле чорупкан чүве, а ийи ай болганда ужудукчулар «сугга эштип турган үезинде» өлгеп деп биске дыңнаткан дээрзин ол америк ужудукчуларның кадайлары корреспондентилерге дыңнаткан. Оларның кадайлары «билдинмес черден» элээн каш чектерни алган, а чамдык уе эрткенде «ашактарындарның өлгенчеринин дугайын дыңнатпас болгаш дылыңарны дижиңерге ызыртынып алган чоруңар» деп ол кадайлардан негээн.

Бо хүннер меңээ уттундурбас

Чемпион чугаалап тур

Делегейде эң-не онза төөгүлүг, бүдүжүнден чараш дирткен Маадыр хоорай Ленинградка өөренип, чурттап турган үемден эгелээш хостуг хүреш-биле өөнүктежи берген мен. Бичии чажымда-ла спорттуң ол хевиринин мастерлерин улуг адаргал-биле көөр чордум.

Ынчангаш, кажан мен Ленинградтың инженер-экономиктиг институдунга өөренип турган, чалыы күзелимнинг боттаныышкынын сурап, спорттуң «Труд» эки-тура ниитилелинин биске турган секциязынга өөренип эгеледим. Баштайгы тренер башкым Ленинградта хамаан чок бүгү Совет Эвилелинде ады билдингир, «Труд» эки-тура ниитилелинин улуг тренери Л. Н. Радченко чүве. Чадыг кырынга сегиржип алышкынның билдилиг мастери, бодунуң өөренекчилериниң ёзулуг сагыш-сеткилчи өөнүү, кижизидикчи—Леонид Николаевич-биле болумнун чедип алган чедиишкиним бүрүзүн үлежиксээр, башкымны ынчаар хүндүлеп чоруур мен.

1960 чылда хостуг хүрешке чиик дензи талазы-биле Ленинградтың чемпиону болдум. Оон эгелээш-ле чедиишкиннер улажы берген. Болумнуң арга-мергежилимни улам бедидип, ужуражышкын бүрүзүнден өөредигни ап келдим. Ол-ла чылын спорттуң «Труд» эки-тура ниитилелинин төп чөвүлелинин чемпиону болгаш дараазында чылын ол-ла атты хевээр артырар аргалыг болган мен.

1962 чыл мээн спортчу чедиишкиниеримниң бедик чадазы болган, ССРЭ-нин спорт мастери атты чедип ап, чиик дензи талазы-биле Сибирь зоназының чемпиону, «Труд» эки-тура ниитилелинин төп чөвүлелинин тускай шанналынын эдилекчизи апарган мен.

Институтту доосхаш, Сибирьнин байлак чери-биле эрткен чылын чаа танышкаш, сеткил-сагыжымдан ынак апардым. ССРЭ-нин эртемнер Академиязының Сибирь салбырының Иркутскиде энергетика институдунуң инженери болуп ажылдавышаан, спортчу мергежилимни улам-на бедидип турар мен.

Ак-көк хемнерниң чурту—Тывага хостуг хүрештиң зона маргылдаазынга чедиишкиниг киришкеним бо хүннер, чаа танышканым эвилен тыва өөнүктерим меңээ уттундурбас. Хүрештиң бо хевиринге моон соңгаар улуг чедиишкиннерлиг болурунарны тыва мөгелер, эш-өөрүм силерге сеткилим ханызындан күзеп тур мен.

Б. П. АНДРЕЕВ,
ССРЭ-нин спорт мастери, Иркутск областан келген команданың киржикчизи.

Суд залындан

Самчыгдакчыны шииткен

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң удуртукчу ажылдакчыдарының болгаш кол бухгалтериниң харысалга чогун ажыглап алгаш, совхозтуң прорабынга ажылдап турган Н. Бачурин 1961 чылдың сентябрьдан эгелээш 1963 чылдың январьга чедир үеде совхозтуң хөренгизинден 1991 рубльди бодунга шингээткен.

Совхозтуң кол бухгалтери ажылчыннарның ажыл төлевирин тарадып бээри-биле Н. Бачуринге берип турган, а ол меге нарядтар бижээш, ажылчыннарның ажыл төлевирин бодунга шингээтип ап турган.

Улуг-Хем районнуң улус судуу самчыглакчы Николай Георгиевич Бачуринни ийи чылда хосталгазын казып шииткен.

Д. АГБААН.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бо хүн республикага булуттарлыг, мурнуу-барыын чүк угланышкынныг кошкак хат чоорту дынзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 8—13, Кызылга 11—13 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уран-шевер Мария» 9.40, 11.40, 1.40. «Хуы болгаш хөлеге» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Коллеги» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ырлап турар пудра хааржаа» 10.30, 1.30. «Маршрут 99» 3.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Каролина Риенская» 7.15. «Баштай көрүп кааш-ла ынакшый берген» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

Кызыл хоорайнын Кочетов кудумчузунун 56 «а» бажыңында чурттап турар Александра Георгиевна Ильяшенко Иркутск областын Киренск хоорайда аэропортта чурттап турар Владимир Панкратьевич Ильяшенко-ла чарлыр дугайында херекти көдүрүп турар. Үк херекти Кызыл хоорайнын улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда киллизинин 23—54, харысалгалыг секретарының болгаш харысалгалыг дежурнайының 23-35, көдээ ажыл-агый киллизинин 25-38, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, иштики информация киллизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистеринин 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал киллистеринин 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

ТС—00078. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы